

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО ПЕДАГОГИКА

Книга Педагогика

Том 113

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF EDUCATION

Education

Volume 113

МЕТОДИЧЕСКИ ИДЕИ ЗА ФОРМИРАНЕ НА УМЕНИЯ ЗА ЧЕТЕНЕ С РАЗБИРАНЕ НА ХУДОЖЕСТВЕН ТЕКСТ В 1.–4. КЛАС

ДЕСИСЛАВА ТОДОРОВА*

Резюме. Настоящото изследване акцентира върху конструирането и обосноваването на методически идеи, включващи система от модули с дейности на учениците, които са взаимосвързани помежду си и биха подобрили процеса на обучение в началния етап на основната степен на образование чрез използването им в урока по български език и литература. Съобразени са с очакваните резултати, заложили в новите учебни програми. Отчитането на техните предимства е направено по емпиричен път, чрез поредица от проучвания, както и чрез апробирането им в училище в съвременни условия на работа. Четирите взаимосвързани методически идеи са насочени към обогатяване на цялостния подход на работа на учителя и учениците в урока по литература.

Ключови думи: обучение, български език и литература, умения за четене с разбиране, начален етап

* desitodorova@mail.bg

METHODICAL IDEAS FOR FORMING COMPREHENSION READING SKILLS OF FICTION TEXT IN SCHOOL GRADE 1–4

Desislava Todorova

Abstract. *This study presents the construction and justification of a system of methodical ideas, comprising a system of modules with activities of the students, which are interconnected and would improve the learning process at the initial stage of the basic level of education through their use in the Bulgarian language lessons and Literature. They are tailored to the expected results of the new curricula. The recognition of their advantages is done on an empirical basis, through a series of researches, as well as by conducting them in school in contemporary working conditions. The four interrelated methodical ideas are aimed to enriching the overall approach of the teacher's work and the student's in the literature lesson.*

Keywords: *Education, Bulgarian language and literature, reading comprehension skills, initial stage*

Увод

Системата от методически идеи е насочена към улесняване на процеса на формиране на умения за четене с разбиране на художествен текст и се състои от мотивация на учениците за работа с художествен текст в контекста на идеите за четене с разбиране, ръководене на работата на учениците от учителя по интерпретация на художествен текст и създаване на собствен текст, групово работа за улесняване на четенето с разбиране и формиране на нови идеи, извънурочна работа за стимулиране на критическото мислене и груповата читателска активност в контекста на идеите за четене с разбиране. Всяка методическа идея съдържа по няколко модула, които произтичат от очакваните резултати в обучението по български език и литература, регламентирани от новите учебни програми за 1.–4. клас в общообразователната подготовка на учениците. Модулите включват работа с целия клас, използване на потенциала на групата и индивидуална работа с учениците.

Методиката на работа допълва съществуващите и доказалите ефективността си методи на преподаване, като предполага акцентиране върху четенето и разбирането на художествения текст, чрез поставяне на учениците в активна позиция с помощта на различни методи и похвати на работа. Формирането на посочените умения у учениците ще подпомогне тяхното бъдещо литературно и личностно развитие, ще подобри образователния процес в дългосрочен план.

На основата на проведени научни проучвания от 2018 и 2019 г. се потвърди връзката между двете речеви дейности – **четене и писане**, както и необходимостта от тяхното изграждане паралелно. Това е и една от предпоставките за постигане на заложените в учебните програми за 1.–4. клас

очаквани резултати от обучението по български език и литература в началния етап на основната степен на образование.

Системата от методически идеи по своята същност е насочена към формиране на умения у учениците за активно учене и е част от поредицата идеи за учене чрез извършване на собствена практическа дейност.

Формирането и усъвършенстването на **литературните компетентности** у учениците предполага целенасочена работа от педагогическите специалисти не само по формиране на умения за възприемане и осмисляне на художествен текст, но и за създаване на собствен текст, не само неговото интерпретиране, но и чрез неговото съчиняване както в урочната, така и в извънурочната дейност. Оттук произтича изграждането на цялостната ми авторска концепция за конструирането и обосноваването на четири методически идеи, включващи система от модули с дейности на учениците.

Планиране на урока

Методическите идеи за формиране на умения за четене с разбиране се основават на няколко последователни стъпки при работата с художествен текст в зависимост от поставената дидактическа цел с оглед постигане на предвидените в учебните програми очаквани резултати. Тези стъпки следват структурата на урока, както и предполагат използването на богат набор от методи и похвати на работа, познати в научната литература и използвани в практиката до този момент. Авторската ми концепция се отнася до това, че четенето с разбиране би могло да способства за формиране на литературни компетентности в рамките на обучението по български език и литература в началния етап на основната степен на образование.

Същинското четене с разбиране се реализира по време на тихия прочит на учениците, при който се осъществява тяхното директно общуване с художествени текст, по време на задълбочаването на читателското възприемане и при обединяването на читателските представи. Прилагането на подходящи методи и похвати на работа, които да провокират мисленето на учениците, биха подобрили уменията на учениците за четене с разбиране.

Методическите идеи за улесняване на учениците в процеса на формиране на умения за четене с разбиране на художествен текст се основават на четири основни стъпки – **активация** (активиране на минали преживявания на учениците, мотивиране на учениците за работа); **прочит на текста от учениците** (запознаване с новото художествено произведение); **целенасочена работа върху художествената образност** (целенасочена работа върху пресъздадените чрез средствата на езика художествени образи); **използване на прочетеното за постигане на поставената в урока дидактическа цел** (интерпретация на текста, създаване на собствен текст).

Четенето, само по себе си, трябва да бъде насочено към развитие на личността и към ползване на полученото познание.

Активацията на учениците би могла да се постигне чрез използване на подходящи методи на работа като беседа, дискусия, мозъчна атака и други, които подобряват извличането на техните отминали преживявания.

Следва прочит на текста от учениците. Досегът на учениците с текста е предпоставка за пълноценното възприемане и осмисляне на прочетеното. Тази стъпка е необходима за подобряване на разбирането на текста от учениците чрез подобряване на тяхната четивна техника.

Целенасочената работа върху художествената образност включва активна работа върху пресъздадените чрез средствата на езика художествени образи с помощта на различни методически идеи.

Следва използване на прочетеното за постигане на поставената в урока дидактическа цел (интерпретация на текста, създаване на собствен текст). При работа върху непознат текст с цел развиване на умения на учениците за четене с разбиране в урока за възприемане и осмисляне на художествено произведение са предложени методически идеи. Към всяка една от тях са включени модули с дейности, които подпомагат учителите и учениците да достигнат до желаната цел.

Представените четири методически идеи са взаимно свързани и са насочени към усъвършенстване на обучението по литература чрез мотивация на учениците за работа, ръководене на работата на учениците от учителя по интерпретация на художествен текст и създаване на собствен текст, групова работа за улесняване на четенето с разбиране и формиране на нови идеи, извънурочна работа за стимулиране на критическото мислене и груповата читателска активност в контекста на идеите за четене с разбиране.

Първа методическа идея

Мотивация на учениците за работа с художествен текст в контекста на идеите за четене с разбиране

Мотивацията за работа с художествено произведение е ключов момент за постигане на разбирането на текста от учениците. Тя е насочена към активиране на отделния ученик чрез извършването на конкретни дейности.

Мотивирането на учениците е насочено към постигане на следните образователни цели: формиране на умения за работа с художествен текст, трениране на уменията за запомняне на прочетеното, трениране на уменията за развиване на мисленето на учениците и трениране на уменията за развиване на познавателните интереси. Всяка една от посочените цели е свързана с постигане на цялостното разбиране на текста и е насочена към активиране на учениците за работа с художествения текст.

МОДУЛ № 1. Работа по мотивацията с целия клас

Модулът включва описание на дейностите на учителя, чрез които се постига мотивацията на учениците от класа за работа с художественото произведение.

Методически идеи:

- За да мотивира учениците, учителят може да разкаже интересна история във връзка с предстоящия текст, да прочете текста по артистичен начин, да им разкаже интересен факт за автора на произведението или друго по негова преценка.
- На учениците се предоставя възможност да се запознаят най-общо със страниците и илюстрациите, разположени непосредствено до художествения текст, за да бъде открито тяхното послание.
- Следва прочит на текста и възможност за подчертаване или отбелязване на важните моменти.
- Необходимо е целенасочена работа върху художествената образност с цел достигане до „конкретност на представите“ (Иванова, Н., 2008: 25).
- Упражнението в четене и директният досег на учениците до художественото произведение подобряват четивната им техника, а оттам се спомага за пълноценното възприемане и осмисляне на текста от учениците. Броят повторения при четенето подобрява разбирането и вникването в съдържанието му.
- Формиране на умения за подчертаване на ключови моменти от текста за улесняване на разбирането на текста от учениците.

МОДУЛ № 2. Мотивация за използване на потенциала на групата

Модулът включва описание на дейностите на учителя, чрез които се постига мотивацията на учениците като група за работа с художественото произведение.

Методически идеи:

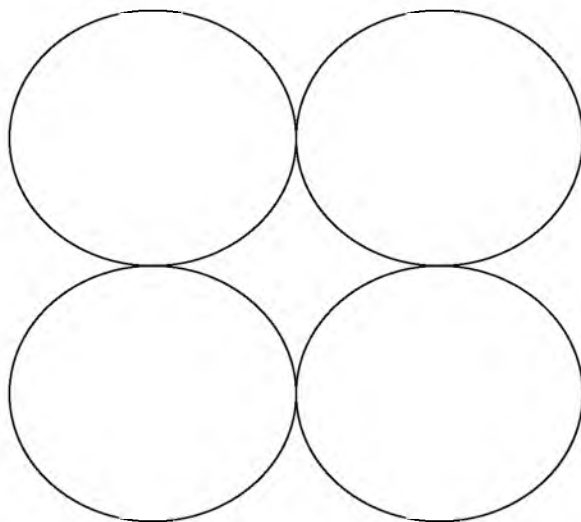
- Учене чрез преживяване. Обвързване на прочетеното с реални случки от живота на децата като група. Обогаляване на техните преживявания чрез научаването на нови, представени от останалите ученици.
- Изработване на семантични карти за творчеството на даден автор, за общото между произведения от един и същ литературен вид, за типичното в образа на даден герой в различни художествени произведения, за дадено езиково средство и т.н.
- Учене чрез извършване на практическа дейност. Например „Изработване на модел на къщата, в която живее героя“, „Изработване на героя от лист хартия“ и т.н. Цели се да се достигне до конкретност на представите.
- Поставяне на въпроси от учениците към прочетеното художествено произведение (пак там: 312).

МОДУЛ № 3. Индивидуална работа за мотивация

Модульт включва описание на дейностите на учителя, чрез които се постига мотивацията на всеки ученик за работа с художественото произведение.

Методически идеи:

- Подобряване на четивната техника.
- Многократен прочит на текста.
- Използване на подборно четене за трениране на запомнянето, паметта и осмислянето на текста.
- Активиране на репродуктивното въображение на учениците.
- Прехвърляне на информацията от краткосрочната в дългосрочната памет на учениците чрез попълване на читателски дневник в хода на четенето относно героите, епизодите, развитието на случката и т.н.
- Попълване на изображение детелина (вж. изображение 1), което е авторско предложение. Учениците начертavat изображение под формата на детелина и определят в него кои са героите в текста, кои са епизодите в текста, какви художествени средства е използвал авторът при описание на героите.

Изображение 1. Изображение детелина

- Включване на целенасочена работа върху художествената образност с цел достигане до „конкретност на представите“ (пак там: 25).
- Отговаряне на въпросите след текста за проверка на разбирането.

- Изрязване на параграф от текста – авторско предложение. Поставената задача на учениците е да изберат най-подходящия за текста измежду няколко предложения.

- Показани са няколко илюстрации, които отговарят на епизодите в текста. Задачата на учениците е да ги подредят в тяхната последователност – авторско предложение.

- Попълване на отпечатък от дланта на ученика – авторско предложение. Работи се чрез очертаване на пръстите на ръката и дланта на ученика. Образът на героя се поставя в палеца, а епизодите – в останалите пръсти. Идеята на този подход на работа е да се достигне до представата за цялостност при работата върху едно художествено произведение.

Втора методическа идея

Ръководене на работата на учениците от учителя за създаване на устен и писмен текст и за самостоятелно изпълнение на творческа задача

В основата на втората методическа идея е заложен принципът на изграждане на мисловните умения по таксономията на Блум, при която се работи, от една страна, на равнище знание и разбиране, т.е. учениците научават, разграничават и сравняват наученото с наличното за тях знание и, от друга страна, на ниво приложение, анализ и синтез, когато става въпрос за творческото интерпретиране, в което учениците имат свои идеи и ги прилагат, като съчиняват нов текст или творчески продукт. Ценното тук е издигането на учениците до ниво синтез по таксономията на Блум, което много рядко се постига в началния етап на основната степен на образование.

Формирането на умения за създаване на устен и писмен текст и за самостоятелно изпълнение на творческа задача е необходимо да бъде развивано в синхрон с останалите методически идеи поради факта, че устната и писмената реч се разглеждат и развиват в единство.

Формирането на умения за създаване на устен текст е насочено към развитие на комуникативноречевите компетентности на учениците и по-конкретно към формиране на уменията им за правоговор, изразяване на собствена позиция, обогатяване на техния речников запас, спазване на книжовните норми и правила в българския език и т.н.

Формирането на умения за създаване на писмен текст е насочено към развитие на комуникативноречевите компетентности на учениците в частта, която се отнася до тяхното писмено общуване. „Овластяване на езиковите знания – фонетични, граматични (морфологични и синтактични) и лексикални, на правилата за правоговора и правописа“ (пак там: 174). Необходимо е да се има предвид комуникативната цел и конкретната ситуация при съчиняването на текста.

Формиране на умения за самостоятелно изпълнение на творческа задача предполага активизиране на творческото въображение на учениците, създаване на благоприятен психологически климат за работа и е насочено към разгръщане на техния потенциал.

МОДУЛ № 1. Ръководена от учителя работа с целия клас

Методически идеи:

- Устни форми на отговор на въпрос чрез прилагане на похвата подборно четене – учениците отговарят чрез прочитане на фрагмент от произведението, в който се съдържа отговорът (пак там: 267).
- Използване на различни похвати на работа като изразително четене, устно словесно обрисуване, дообрисуване и др.
- Разказ за свое преживяване по конкретен повод или описание на това, което учениците са наблюдавали, споделяне с какво ги е развълнувал разказът, който учителят е прочел, с какво даден герой от приказката им е харесал и т.н. Постепенно преминаване към преразказване на случка и споделяне на впечатления от чутото или прочетеното в урока, към разказ по картина или серия от картини, към кратки разказчета във връзка с конкретни ситуации, отразяващи впечатления и преживявания на учениците (пак там: 173).
- Преразказ на текста за усъвършенстване на писмената реч чрез възпроизвеждане на художествения текст (пак там: 189).

МОДУЛ № 2. Ръководена от учителя работа с различни групи

Методически идеи:

- Участие в диалог (пак там: 185).
- Използване на похвата четене по роли.
- Разсъждения в отговор на поставени от учителя въпроси (пак там: 175).

МОДУЛ № 3. Ръководена от учителя работа в индивидуален план

Методически идеи:

- Писмен отговор на литературен въпрос.
- Съчиняване на приказка по опора – предложено начало или край, по предложен герой, пословица, две думи, рими и т.н. (пак там).
- Съчинение по повод на преживяна случка, аналогична с описваната в изучаваното произведение (пак там: 438).
- Съчиняване на стихотворения, разказчета, приказки от учениците, съзвучни с изучаваното литературно и/или анонимно/фолклорно произведение като чувство, настроение, идея или като трактовка на подобна тема, като изображение на подобни образи на герои и др. (пак там).

Трета методическа идея

Групова работа за улесняване на четенето с разбиране и формирането на нови идеи

Груповата работа на учениците подпомага формирането на умения за улесняване на четенето с разбиране и формирането на нови идеи. В началния етап на основната степен на образование водещо за учениците е ученето под формата на игра. Предоставянето на възможност на учениците да работят по групи и да участват в различни игри прави процеса на обучение забавен за тях, а така се подобрява и тяхното учене.

Игрите, сами по себе си, са изключително важни за формирането на умения за четене с разбиране, защото позволяват представянето на различни гледни точки, могат да се повтарят многократно едни и същи дейности, което подпомага разбирането на по-трудни или по-сложни епизоди в художественото произведение от всички ученици, разгръща се атмосфера на забава, което освобождава от напрежението свързано с изпълнението на учебните задачи и така се улеснява разбирането на художествения текст.

Методическите идеи съдействат за изграждане на умения у учениците да работят по групи. Насочени са към формирането на социални умения и толерантност едни към други. Основават се на разделянето на класа на няколко групи (работни екипи), които да се концентрират върху задача от художественото произведение. Така поставена, работната задача същевременно е увлекателна и подпомага учениците да изразят идеите на екипа и да достигнат до обобщената, получената информация от интерпретацията на всяка от групите. Достига се до равнището на анализ и синтез от таксономията по Блум.

МОДУЛ № 1. Групов анализ на основните компоненти на художественото произведение

Методически идеи:

- Предварително изработване на сандъче (авторско предложение), в което са поставени листчета с въпроси, които се отнасят до прочетеното произведение. Задачата на учениците е да се разпределят в 4–5 групи и да отговорят на поставения въпрос чрез илюстрация.
- Разделяне на класа на групи, предоставяне на няколко работни листа с илюстрации, поставяне на задача за работа на ученици, като например „Отгатни от кои художествени произведения са дадените илюстрации. Опитай се да ги преразкажеш, а останалите групи трябва да отгатнат заглавието на произведението чрез чутия устен преразказ“ (авторско предложение).
- Разделяне на класа на групи и поставяне на задача за илюстриране на епизодите от художественото произведение. Останалите групи ги отгатват (авторско предложение).

- Работа по двойки – илюстриране на герой, обстановка, епизод от художественото произведение. Поставяне на задача за размяна на тетрадките със съученика до тях и допълване на рисунките.
- Поставяне на задача за моделиране в групи с пластилин на героите, епизодите, обстановката и т.н. (авторско предложение).

МОДУЛ № 2. Групово обсъждане на нови идеи, свързани с промяна на художественото произведение

Методически идеи:

- Раздаването на плик с изрязани елементи (емотикони) и в него е поставена задача за групова работа за изразяване на промяната в настроението на героите в различните епизоди на прочетеното художествено произведение (авторско предложение).
- Поставяне на литературна задача за групова работа (Например: „Открий три приказки, в които главният герой е лисица. Какви черти на характера на лисицата са представили авторите на произведенията? С помощта на какви езикови средства е описан образът на лисицата от автора на произведението?“) под формата на проект за изпълнение от няколко ученици. Възможно е използването на ресурси в интернет пространството и на различни компютърни приложения (авторско предложение).

МОДУЛ № 3. Публично представяне на идеите на групата

Методически идеи:

- Поставяне на задача за прочит на текста по двойки – един ученик слуша, а другият – чете. После се разменят.
- Поставяне на задача за разговор по двойки на дадена тема във връзка с художественото произведение. Обсъждат помежду си темата, след което изказват мнението, до което са достигнали пред класа (авторско предложение).
- Учене чрез представяне (Learning by doing, British Columbia Ministry of Education 2000) – изработване на рисунка или макет. Задачата на учениците е да пресъздадат това, което е в съзнанието им, относно героя, обстановката и т.н. и да представят публично идеите на групата.

Четвърта методическа идея

Извънурочна работа за стимулиране на критическото мислене и груповата читателска активност в контекста на идеите за четене с разбиране

Формирането на умения за стимулиране на груповата читателска активност и развиване на критическото мислене в извънурочната дейност на учениците е свързано с формирането на умения за възприемане и осмисляне

на художествен текст, извън учебното съдържание, формирането на читателски интереси към литературата за деца и формирането на умения за активно учене. Всяка една от посочените образователни цели допълва и доразвива уменията на учениците да четат с разбиране художествен текст, формира техния интерес не само към произведенията, изучавани в училище, а към детската литература като цяло.

Формирането на умения за развиване на критическо мислене у учениците подпомага изграждането на собствено мнение, подлагайки всяка една нова информация на критичен анализ. Включва самостоятелен прочит на художественото произведение, подлагане на прочетеното на съмнение, извеждане на собствена позиция по предложената тематика, на основата на житейския опит. Според Кирил Димчев (Димчев, К., 2005: 287), формирането на критическо мислене е пряко свързано с личностното развитие на ученика, което е част от ключовите компетентности, заложили в държавните образователни стандарти за общообразователна подготовка.

Изказването на лично мнение се основава на уменията да обвържем прочетеното с реална случка от нашия живот, да развием чувството за емпатия – съчувствие, да разберем как са се чувствали героите и защо са постъпили по определен начин.

Формирането на умения за възприемане и осмисляне на непознат художествен текст извън учебното съдържание предполага комплексно използване на предложените методически идеи и прилагане на изучените техники за четене с разбиране при прочит на текст извън учебното съдържание.

Формирането на читателски интереси към литературата за деца цели изграждането на собствен стил при подбора на художествените произведения за четене. Насочен е към развитие на личността, обогатяване на представите на учениците за авторите на изучавани художествени произведения, разширяване на тяхната обща култура и духовното им израстване. Определящо значение има литературният вид, към който принадлежи творбата, формирането на добра обща култура и богат речников запас, уменията да се водят записки след всяка прочетена книга или читателски дневник и практическата насоченост на обучението.

Формирането на умения за активно учене се осъществява чрез съдействие между трите заинтересовани групи лица – родители, учители и ученици.

МОДУЛ № 1. Групов и самостоятелен избор на художествено произведение в контекста на четене с разбиране за определяне на самостоятелен читателски стил в избора на художествени произведения

Методически идеи:

- Насърчаване на учениците да четат чрез съобразяване с техните лични предпочитания и интереси. Споделяне на впечатления от прочетено

художествено произведение в уроците за извънкласно четене или чрез трансформацията им в литературни кръгове, клубове на книгата, драматизиране и др.

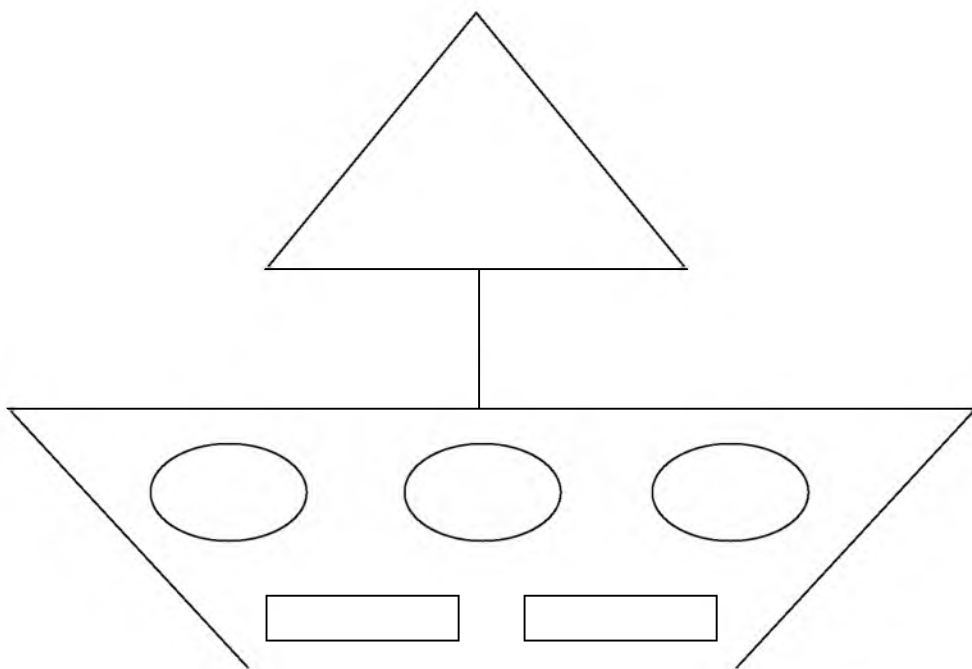
- Поставяне на учениците в активна позиция относно търсенето и препоръчването на художествени произведения, които предизвикват активизиране на останалите ученици (авторско предложение). Интересите на учениците към определени текстове са обусловени от развитието на обществото и от актуалните в момента тенденции.
- Препоръчване на любими книги на свои съученици.
- Ежегодно проучване на литературните предпочитания на учениците чрез попълване на анкета или чрез адресирано писмо до родителя (авторско предложение).
- Наличие на обратна връзка между родители, учители и ученици относно тяхната училищна успеваемост.
- Постепенно разширяване на предпочитаните от учениците литературни видове (авторско предложение).

МОДУЛ № 2. Споделяне на прочетеното и разбраното при четенето на художествени произведения с класа в контекста на четене с разбиране

Методически идеи:

- Вълшебната лодка (вж. изображение 2) – изобразява се на дъската и символично се отнасят образите на героите в основата на лодката. Би могло да се добавят и прозорчета под формата на кръгове, в които да се поставят илюстрации на епизодите, а в бялото платно настроението, което предизвиква у нас прочитът на художествения текст (авторско предложение).
- Поставяне на въпроси от учениците, свързани с конкретното съдържание на изучаваното произведение (Иванова, Н., 2014: 312).
- Техниката KWLM (know, want, learned, more) (Harvey, St. Goudvis, A., 2007: 172) представя какво знаем до момента, какво искаме да научим, какво научихме и какво още искаме да научим. Тя улеснява учениците при разбирането на текста и подлагането му на допълнително осмисляне с цел достигане до авторовия замисъл и трайно запаметяване в съзнанието им.
- Изразяване на собствена позиция относно героите, случката чрез поставяне на въпроси като „Защо смяташ така?“ и предразполагане на учениците да се обосноват и да аргументират своя избор.
- Използване на техниката „Who Wants But So (Then)“ (Harvey, St. Goudvis, A., 2007) за улесняване на учениците при разбирането на текста чрез извличане на информация от него. Посочва се заглавието на текста, героят (Кой?), неговото желание (Иска), какво го възпрепятства да осъществи замисъла си (Но), действието/вълшебството, което се случва (Така, че) и какви са последствията (Тогава).

- Групово изработване на родословно дърво на героите за онагледяване на взаимоотношенията между тях (авторско предложение).

Изображение 2. „Вълшебната лодка“

МОДУЛ № 3. Продължаващи литературни дейности в резултат на четене с разбиране

Методически идеи:

- Придобиване на умения за водене на читателски дневник. Отбелязват се заглавието, авторът, героите, епизодите, проследява се развитието на действието. Попълването на читателския дневник от учениците се прави непосредствено след прочита на художественото произведение.
- Активиране на емоциите на учениците чрез организиране на интересни за тях събития, посветени на даден автор, литературно и/или фолклорно произведение, произведения от един и същ литературен вид, произведения на различни култури и етноси, представяне на лично творчество и т.н.

- Организиране на различни инициативи в училище и извън него като „Ден на книгата в училище“, „Посещение на Националната библиотека“, „Дни на пътуваща книжарница в училище“ и т.н.
- Организиране на учебна екскурзия с цел посещение на родното място на даден автор, съчетана с прочит на художествени произведения, създадени от него (авторско предложение).
- Организиране на „Следобеден прочит на любими книги“ с помощта на родителите. Ангажиране на родители всяка събота и неделя да четат по едно художествено произведение на своите деца в следобедните часове. В уроците за извънкласно четене да споделят впечатления от прочетените или чути художествени произведения (авторско предложение).
- Организиране на литературни кръгове.
- Провеждане на уроци с поканен гост (детски писатели и поети).
- Изработване на лексикон на класа, в които са поместени обсъдените в класа художествени произведения (авторско предложение).
- Изработване на маски и костюми за целите на драматизация.
- Драматизация пред родители.
- Посещение на детски театър с образователна цел.
- Водене на читателски дневник за всяка прочетена книга (авторско предложение).
- Оформяне на „Кът на малкия читател“ в класната стая и у дома (авторско предложение).
- Изготвяне на табло „Любими художествени произведения“ в класната стая. Поставяне върху него, всяка седмица, на любими художествени произведения на учениците. Идеята е през междучасията и в свободното си време те да бъдат провокирани да четат (авторско предложение).

Връзки и зависимости между методическите идеи

Използването на предложените методически идеи за работа с художествен текст, включващи модули с конкретни дейности, улесняват формирането на умения за четене с разбиране у учениците в 1.–4. клас (вж. изображение 3). Това е поради факта, че методическите дейности са съобразени с изграждането на съвременните ключови компетентности и подпомагат учениците при постигането на очакваните резултати от обучението по български език и литература. Работи се на три равнища – с целия клас, по групи и индивидуално. Всяка една методическа идея разглежда даден аспект от обучението в завършен вид, а всяка следваща е крачка напред към усъвършенстване на литературното образование на учениците. Затова бихме могли да говорим за цялостна система от четири взаимосвързани методически идеи с включени модули с дейности на учениците. Липсата на някоя от тях

би довела до пропуски в обучението по посока формиране на уменията на учениците, а оттам следователно и до по-ниска училищна успеваемост.

Изображение 3. Връзки и зависимости между методическите идеи

Апробиране на методическите идеи в началния етап на основната образователна степен

Направеното проучване акцентира върху прилагането на нов методически подход, включващ прилагането на система от методически идеи, представени в модули с дейности на учениците в отделните учебни ситуации на урока по български език и литература, съобразно учебна програма за четвърти клас. Предложените методи и похвати на работа с художествен текст са насочени към усъвършенстване на обучението на учениците. Четвъртокласниците успяват да активират своите знания и пълноценно да ги демонстрират чрез вярно изпълнение на поставените задачи.

Апробирането на методическите идеи и отчитането на тяхното влияние върху учебните постижения на учениците от четвърти клас на основната степен на образование е обосновано чрез поредица от проучвания за избор на контролна и експериментална група. Изборът на методическите идеи е

съобразен с констатираните дефицити в обучението по български език и литература и набелязаните мерки за отстраняването им.

Цел на настоящото изследване е да представи най-използваните методи и похвати на работа от учителите в различни учебни ситуации на урока по литература в началния етап на основната степен на образование и как това се отразява върху училищната успеваемост на учениците от контролната и експерименталната група. Проучването е проведено през месец март 2018 г. в столично училище – 56. СУ „Проф. К. Иречек“. В него участват ученици от два четвърти класа, предварително избрани за контролна и експериментална група за целите на експериментално изследване, на основата на поредица от изследвания.

Всеки един от преподавателите в контролната и съответно в експерименталната група предварително е разработил ход на урока, съобразно съществуващите и доказалите ефективността си методи и похвати на работа в урока по български език и литература в двете изследвани групи ученици с тази разлика, че в експерименталната група е включена употребата и на усъвършенствани или неизползвани до този момент в практиката методически идеи в различните учебни ситуации на урока, предварително обосновани в отделни модули.

Посочената поредица от уроци акцентира върху формирането на умения у учениците за работа с непознат текст чрез четене с разбиране. Поставените след урока задачи включват изпълнението на комплексни упражнения от учебното съдържание по българския език и литературата за четвърти клас. Периодичното отчитане на резултатите след всеки урок ще подпомогне оценяването на успеваемостта на учениците от приложените методически идеи.

Урокът за възприемане и осмисляне на литературно произведение е ключов в обучението по литература. Той развива мисленето на учениците по посока на четене и разбиране на прочетеното. Постигнатите резултати чрез него отговарят на целите, предвидени в държавните образователни изисквания по предмета.

В анализа на резултатите от приложените методически идеи е включено **наблюдение на действителността** чрез попълване на протокол по предварително зададени критерии в различните учебни ситуации от урока. Те са изведени вследствие от проведени проучвания във връзка с дисертационно изследване и научно обосновани от проф. дпн Нели Иванова (2014, 2019), което потвърждава тяхната значимост и актуалност към момента на изследването. Учебните ситуации включват подготовка за възприемане на художествен текст, обявяване на темата, първо цялостно възприемане, тих прочит, задълбочаване на читателското възприемане, обединяване на читателските представи, заключителен етап. Наблюдаваните критерии са: активност на учениците, проявен интерес, стандартно мислене, оригинално/творческо мислене, вярно изпълнени задачи, най-достъпен за учениците

методически похват според преподаващия учител. Стандартното мислене е обичайното, нормалното, типичното за повечето ученици мислене от дадената възрастова група. Оригинално/творческо мислене предполага да се мисли по по-различен, нестандартен начин, който би довел до подобряване на учебните постижения на учениците и би улеснил процеса на формиране на литературни компетентности у учениците.

Ходът на урока в контролната и в експерименталната групи следва посочените учебните ситуации с тази разлика, че при експерименталната група е включена употребата и на предложените методически идеи за усъвършенстване уменията на учениците за четене с разбиране на художествен текст.

Скалата за оценка е тристепенна – с ниска, умерена и висока степен. Получените резултатите са обобщени и анализирани за участниците в експерименталната и в контролната група.

Като допълнителен подкрепящ метод е използван **анализът на учебните тетрадки и учебните помагала** на четвъртокласниците.

Анализът на резултатите за всяка от групите е представен в хода на проведените уроци. Той включва описание на проведените уроци и анализ на резултатите, до които са достигнали учениците от двете изследвани групи.

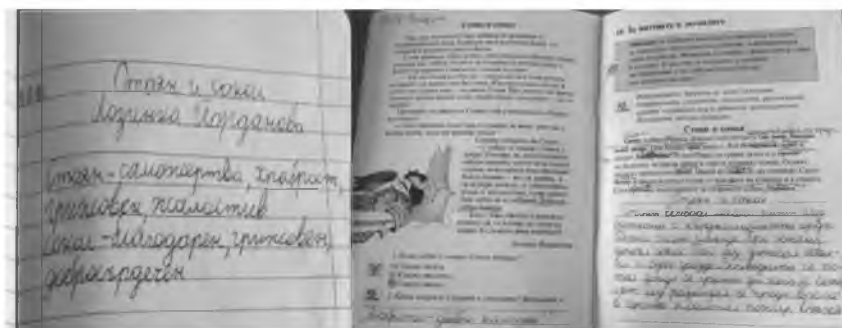
Първи урок

Първи урок (08.02.2018 г.): „Стоян и сокол“ – Лозинка Йорданова. Акцент: За митовете и легендите (Танкова, Р., 2017).

Урокът е проведен с ученици от контролната и от експерименталната група. Анализът на количествените данни от наблюдението на групите показва приблизително равни резултати при подготовката за възприемане на новото произведение, обявяване на темата, първо цялостно възприемане и тих прочит (активност, проявен интерес, стандартно мислене – в умерена степен).

Разликата между групите се изразява в проявата на по-голям интерес и активност от страна на учениците от експерименталната група при задълбочаване на читателското възприемане и обединяване на читателските представи. Бихме могли да твърдим с известна условност, че получените резултати се дължат на допълнително привнесените нови стъпки за работа в предходните части на урока. Разликата е по посока активиране на оригинално/творческото мислене при учениците от експерименталната група и подобряване на изпълнението на поставените задачи (вж. фиг. 1). Справили се са 81,82% (18) от учениците. При учениците от контролната група проявеният интерес и активност са в умерена степен, характеризират се с проява на стандартно мислене и затруднение при изпълнението на задачите в частта за задълбочаване на читателското възприемане и обединяване на читателските представи. От тях 80% (16) са се справили успешно, а 20% (4) – не.

Грешките, които са допуснали учениците, са при правилното структуриране на изречението.

Фиг. 1. Извеждане на психологически портрет на героите.
Редактиране на преразказ

Най-достъпни за учениците от експерименталната група методически похвати в различните части на урока се оказват: разказ от учителя, активиране на асоциативното им мислене, активна роля на учителя и насочване на учениците (при подготовката за възприемане и обявяване на темата); изразителен прочит на текста от учителя (при първо цялостно възприемане); поставяне на задача за самостоятелна работа на учениците и контрол над тяхното изпълнение (при тихия прочит); подборно четене – използване на части от текста в подкрепа на направените отговори на въпросите след текста (при задълбочаване на читателското възприятие); включване на свои предложения за уместно използване на пословици, подходящи на текста, използване на асоциации за свързване на прочетеното с реална случка от живота и опита им и споделяне на лични преживявания (при обединяване на читателските представи); самостоятелна работа на учениците чрез насочване от учителя за пълноценно и точно обобщаване на получената нова информация от урока (при заключителния етап).

Втори урок

Втори урок (15.02.2018 г.): „Патиланска мода“ – Ран Босилек. Акцент: Глаголи. Образуване и правопис (Танкова, Р., 2017).

Обработката на резултатите от наблюдението в експерименталната група и техният анализ установиха, че текстът е на забавна тематика за четвъртокласниците. Част от учениците са запознати и са чели произведението „Патиланци“, а то предизвиква позитивна емоционална реакция у тях.

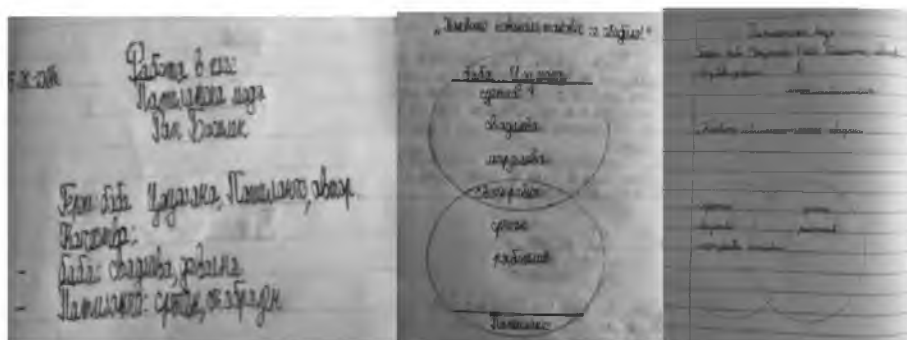
Откриването на нравствените характеристики на героите затруднява част от изследваните лица, но чрез насочване на мисленето от учителя учениците успяват да намерят подходящото качество и да го отнесат към дадения герой.

В експерименталната група най-достъпен за учениците методически похват при подготовката за възприемане се оказва разказът на учителя и работата върху

илустрациите. При обявяване на темата беседата провокира учениците да се опрат на своя житейски опит, на своите представи и въображение, при което във висока степен проявяват интерес към произведението, стимулира се тяхното оригинално/творческо мислене и вярното изпълнение на поставените задачи. В контролната група акцентират основно на беседата в тези две части на урока.

При първото цялостно възприемане най-подходящ методически похват е изразителният прочит от учителя. Особен интерес проявяват четвъртокласниците при тихия прочит, при който водеща е самостоятелната работа на учениците с текста, а тяхната активност е във висока степен.

При задълбочаване на читателското възприемане е използван методическият похват подборно четене, а при обединяване на читателските представи е изработена диаграма на подобие и различието – „Venn Diagram“ (Harvey, St. Goudvis, A., 2007). Тя позволява на учениците да онагледят приликите и разликите в нравствените образи на героите (вж. фиг. 2).

Фиг. 2. Изработване на диаграма на подобие и различието за онагледяване на приликите и разликите в нравствените образи на героите

В контролната група са използвани подборно четене, беседа и самостоятелна работа, а активността на учениците, проявеният интерес, творческото мислене и вярно изпълнените задачи са в по-ниска степен.

Успеваемостта на представителите от контролната група е 76% (16), а учениците от експерименталната група, които са се справили отлично с поставените задачи в хода на урока, са 85,71% (18), а тези, които са ги изпълнили частично, са 14,28% (3).

Припомнянето и свързването на прочетеното с реална случка от живота и опита на децата, предизвиква силна емоционална реакция. Четвъртокласниците споделят с насмешка свои преживявания. Това подпомага учениците да изразят уверено позицията на героя чрез средствата на словото (интонация, глас, тембър и т.н.) при четенето по роли.

В заключителния етап в експерименталната група във висока степен се проявява оригиналното/творческото мислене на децата и вярното изпълнение на задачите след урока.

Трети урок

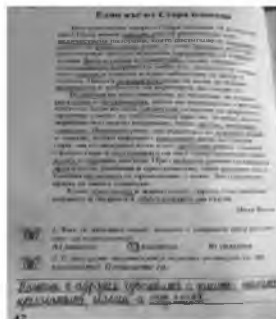
Трети урок (22.02.2018 г.): „Един кът от Стара планина“ – Иван Вазов.
Акцент: За възлешеството на думите (Танкова, Р., 2017).

Анализът на резултатите от наблюдението в експерименталната група показва, че представянето на прочетеното в съзнанието на четвъртокласниците се оказва трудна задача за тях при работа върху художествен текст, съдържащ описание на природна картина. На това се дължи и липсата на интерес у учениците. Придаването на качества на обектите е трудно за тях (например: висока планина, обширни поляни и т.н.). Изразяването на възхищение от природата с думи е умение, свързано и с лексикалното богатство на учениците, което ясно проличава при съчиняването на текстове.

В експерименталната група подготовката за работа чрез разказа на учителя и разглеждането на илюстрациите провокира активността и проявата на интерес у учениците във висока степен. При обявяване на темата беседата като метод успява да насочи мисленето на учениците към произведениято, което ще се изучава и им помага да си припомнят изучени от посочения автор произведения, провокирайки тяхното мислене. Подобни са резултатите и в контролната група, вероятно защото и използваните методи и похвати – беседа и разказ на учителя, съвпадат.

При първото цялостно възприемане предизвикващ активността на учениците е изразителният прочит от учителя, а след тихия прочит – подборно четене. Активността, проявеният интерес, творческото мислене и вярно изпълнените задачи са в умерена степен. В контролната група постигнатите резултати остават в ниска степен. Използваните похвати на работа са изразителен прочит и устно словесно обрисуване.

Задълбочаване на читателското възприемане се осъществява чрез подборно четене в отговор на въпросите по текста, което показва във висока степен проявата на интерес, активност и вярно изпълнение на задачите след урока (вж. фиг. 3). В контролната група са използвани подборно четене и илюстриране, а постигнатите резултати също са в умерена степен.

Фиг. 3. Допълнителна работа върху текста и изпълняване на задачите след урока

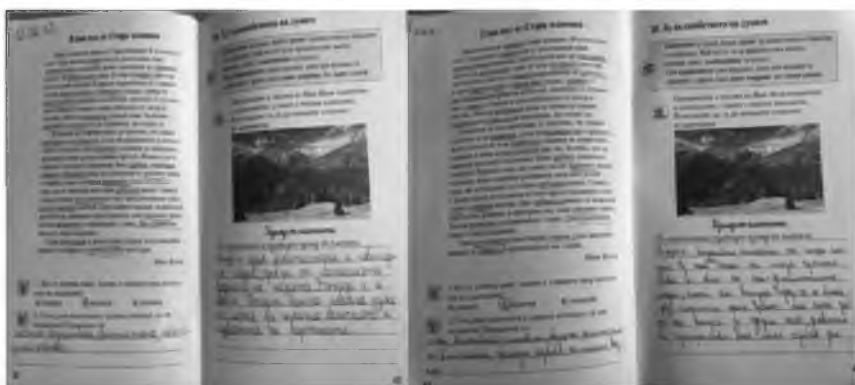
Сходна е ситуацията и при обединяването на читателските представи, при което илюстрирането на природния обект подпомага и улеснява разбирането на текста (вж. фиг. 4).

Обобщаването на получените знания в заключителния етап е осъществено чрез разказ по дадена картина (вж. фиг. 5).

Съчиняването на самостоятелен текст помага на учениците да изразят с помощта на свои думи възхищението и преклонението си пред красотата на нашата природа. Задачата е изпълнена от учениците в 88,88% (22) за експерименталната група (11,12% (3) неизпълнили задачата) и 79,16% (19) за контролната група (20,83% (5) неизпълнили задачата). Правописни грешки са допуснали 15,79% (4) от представителите на контролната група при поставянето на пълен член в думите и при употребата на глаголните времена. Пунктуационни грешки са допуснали 10,53% (3) от учениците при употребата на думи, пред които се поставя запетая, а в експерименталната група, са 10% (4).

Фиг. 4. Използване на илюстрирането за подпомагане и улесняване при разбирането на текста

Фиг. 5. Работа върху художествен текст. Разказ по дадена картина

Четвърти урок

Четвърти урок (01.03.2018 г.): „Голямото вълнение“ – Ерих Кестнер.
Акцент: Време на глагола (Танкова, Р., 2017).

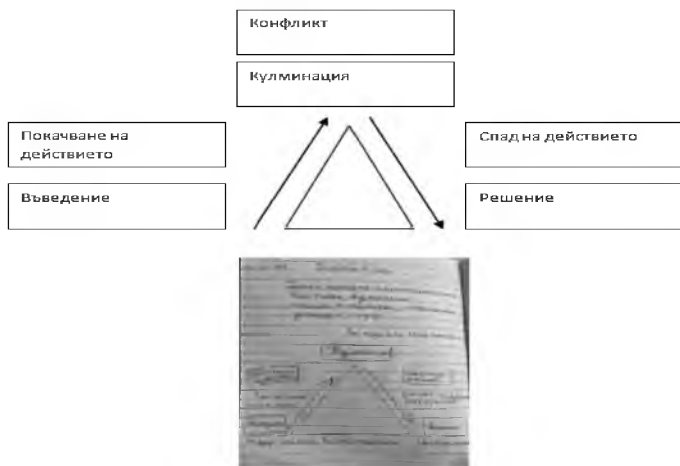
При подготовката за възприемане на новото произведение в експерименталната група най-подходящ метод се оказва дискутирането и споделянето на лично преживени случки и разказ на учителя за автора на произведението. Активността на учениците, проявата на интерес към произведението, оригиналното/творческото мислене и вярното изпълнение на поставените задачи са във висока степен. В контролната група тези критерии са проявени в ниска степен, а използваният метод е беседа с четвъртокласниците.

Обявяването на темата провокира учениците да споделят опита си с други произведения от същия автор, което показва тяхната ангажираност към творбата.

Първото цялостно възприемане, което се осъществява чрез изразителен прочит от учителя, подпомага учениците да определят мястото на развитие на действието и всеки един от показателите е проявен във висока степен. При тихия прочит с помощта на подчертаване на части от текста, учениците успяват с лекота да открият основните герои в произведението.

В контролната група в тези две части на урока активността е отново в ниска степен, а използваните похвати са изразително и подборно четене.

В експерименталната група задълбочаването на читателското възприемане е осъществено с помощта на техниката „story grammar technique“ (Harvey, St. Goudvis, A., 2007), която като всяко ново нещо предизвиква известна съпротива, но впоследствие активира мисленето на учениците. Определянето на всеки един от моментите в произведението чрез нея подпомага и улеснява разбирането на текста (вж. фиг. 6).

Фиг. 6. Използване на техниката „story grammar technique“ (Harvey, St. Goudvis, A., 2007) за определяне на всеки един от моментите в произведението

В контролната група е използван преразказ и четене по роли, а получените стойности в резултатите на учениците са предимно в ниска до умерена степен.

Обедияването на читателските представи става чрез четене по роли и съотнасяне на пословици и афоризми, подходящи на текста. Активността и творческото мислене вземат връх.

В заключителния етап са поставени допълнителни задачи за самостоятелна работа на учениците, които предизвикват по-слаб интерес в сравнение с работата им върху литературното произведение в средата на урока.

Учениците от експерименталната група, които са изпълнили в пълна степен поставените задачи, са 95,45% (21), а от контролната група са 90,48% (19).

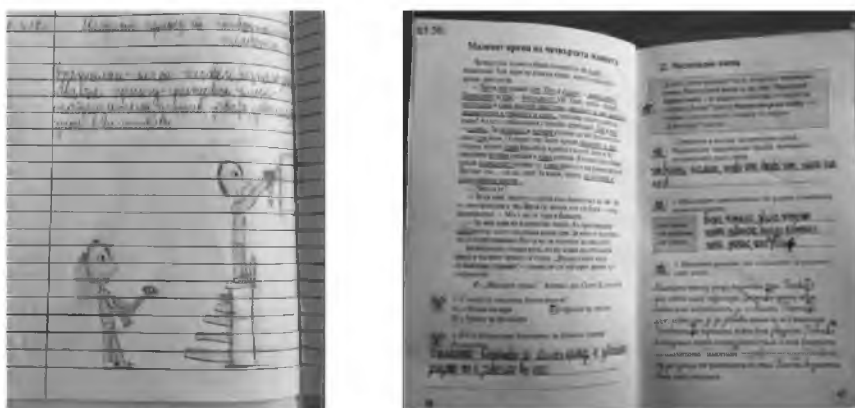
Пети урок

Пети урок (08.03.2018 г.): „**Малкият принц на четвъртата планета**“ – **Екзюпери**. Акцент: Числителни имена (Танкова, Р., 2017).

Достъпни за учениците методи и похвати при подготовката за възприемане на новото произведение и обявяването на темата в експерименталната група са беседата и разказът на учителя.

При първото цялостно възприемане проявеният интерес е в умерена степен, а използваният похват на работа е изразителен прочит от учителя.

След учебната ситуация, насочена към тих прочит от учениците, е използвано подборно четене. Проявеният интерес е във висока степен (вж. фиг. 7).

Фиг. 7. Словесно обрисуване на образите на двамата герои и интерпретация на тяхната психологическа характеристика (словесно обрисуване и дообрисуване – по: Иванова, Н. 2014)

Задълбочаването на читателското възприемане е осъществено с помощта на устно словесно обрисване и дообрисване, а активността на учениците и вярно изпълнените задачи са във висока степен.

Обединяването на читателските представи е реализирано с помощта на четене по роли, преразказ, въвеждане на допълнителни материали и поставяне на въпроси от учениците. Интересен факт е проявата на желание у учениците да споделят интересни случки от своя живот.

В заключителния етап е използвана беседа с учениците.

Учениците от експерименталната група, които вярно са изпълнили поставените задачи са 88% (22), а 12% (3) – не са се правили. От контролната група вярно са работили 87,5% (21) от учениците, а 12,50% (3) – не са изпълнили всички поставени задачи.

Използваните методи и похвати на работа от страна на учителя в контролната група са беседа, подборно четене и изразителен прочит. Проявеният интерес от учениците е в умерена и на моменти в ниска степен. Същото се отнася и за проявата на оригиналното/творческото мислене.

Шести урок

Шести урок (15.03.2018 г.): „Черното куче“ – Дончо Цончев. Акцент: За разказите (Танкова, Р., 2017).

Бурна емоционална реакция у учениците предизвиква подготовката за възприемане на новото произведение. Използваните методи и похвати в експерименталната група са беседа и въвеждане на допълнителни материали. Те предразполагат учениците да разкажат за своите домашни любимци и за грижите, които следва да бъдат полагани, във връзка с тяхното отглеждане. Насочва се вниманието им към бездомните животни.

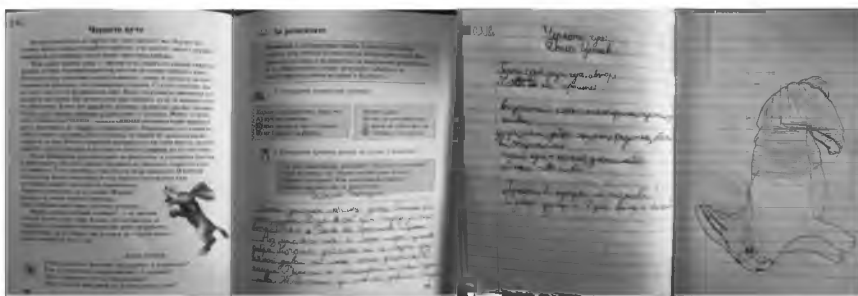
Обявяването на темата е придружено с разказ на учителя, който провокира техния интерес и внимание.

При първото цялостно възприемане, наред с изразителното четене, е поставена задача за самостоятелна работа на учениците.

Тихият прочит е последван от задача за подборно четене – да посочат основните герои в текста, а при задълбочаването на читателското възприемане са използвани устно словесно обрисване и дообрисване. Активността на учениците е предимно в умерена степен.

Обединяването на читателските представи е осъществено с помощта на въвеждане на допълнителни материални източници, илюстриране, поставяне на въпроси от учениците и изразително четене. Активността на учениците и вярното изпълнение на задачите, са във висока степен.

В заключителния етап е използвано създаване на съчинение по преживяна случка с домашен любимец. Интересът на учениците и тяхното внимание са силно изразени и във висока степен (вж. фиг. 8).

Фиг. 8. Съчиняване на текст по преживяна случка
с домашен любимец и илюстрирането му

В контролната група са използвани следните похвати на работа – устно словесно обрисуване и подборно четене, както и методът – беседа с учениците.

При подготовката за възприемане на новото произведение, обявяването на темата и първото цялостно възприемане проявият интерес на учениците е в ниска степен.

При тихия прочит задълбочаване на читателското възприемане, обединяване на читателските представи и в заключителния етап активността на учениците и вярното изпълнение на поставените задачи са в умерена степен.

В експерименталната група 95,65% (22) от учениците са изпълнили вярно всички поставени задачи и 4,35% (1) – частично. От контролната група 95,45% (21) от учениците са се справили и 1 (4,55%) е дал непълен отговор.

Седми урок

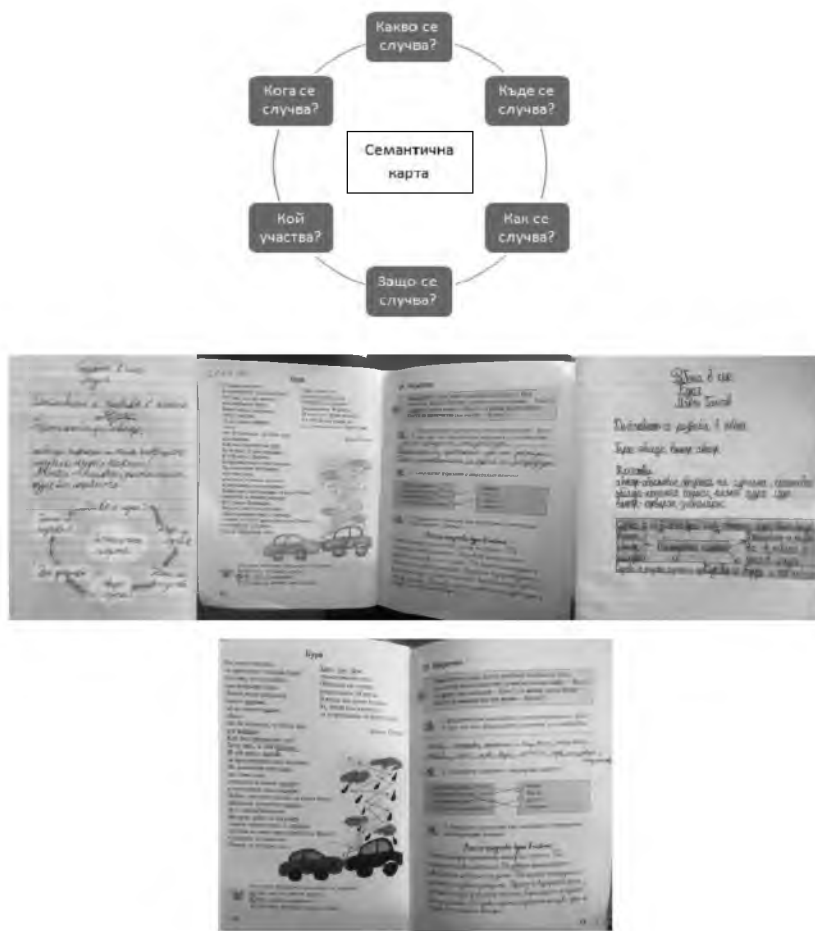
Седми урок (22.03.2018 г.): „Буря“ – Марко Ганчев. Акцент: Наречия (Танкова, Р., 2017).

Настоящият стихотворен текст се оказва труден за възприемане от учениците. Но въпреки че той е на интересна тематика и препраща към фантастичното, на някои от тях им се струва безинтересно. Наречията, като цяло, също се оказват трудни за определяне от учениците.

Изпълнените задачи от експерименталната група в първите четири учебни ситуации са в умерена степен, а останалите три във висока степен. Методическият подход на учителя предполага използването последователно на разказ на учителя, беседа, изразителен прочит от учителя, подборно четене и устно словесно обрисуване, а в другите части съответно – беседа, подборно четене, дообрисуване, устно словесно обрисуване, поставяне на въпроси от учениците, илюстриране.

При обединяването на читателските представи е използван също преизказ и работа върху текста чрез схематизиране и извличане на най-

важната информация около сюжета, героите, случката и постъпките на участниците (вж. фиг. 9).

Фиг. 9. Изработване на семантична карта. Изпълняване на поставените задачи

Проявената активност на учениците от контролната група за първите три учебни ситуации е в ниска степен, а за останалите четири части от урока е в умерена степен. Използваните методи и похвати на работа са подборно четене, изразително четене и разказ на учителя, а методът на работа е беседа с учениците.

Учениците от експерименталната група, които вярно са изпълнили поставените задачи, са 76,19% (16), а за тези от контролната група са 73,91% (17). Учениците, които не са се справили с упражненията, са съответно 23,81% (5) и 26,09% (6).

Осми урок

Осми урок (29.03.2018 г.): „Една малка лъжа“ – Георги Данаилов. Акцент: Отговор на въпрос към литературен текст (Танкова, Р., 2017).

Представеният художествен текст е на близка до учениците тематика. Четвъртокласниците с интерес изпълняват успешно всяка една от поставените задачи. Проявяват силно желание да споделят свои лично преживени истории на сходна тематика.

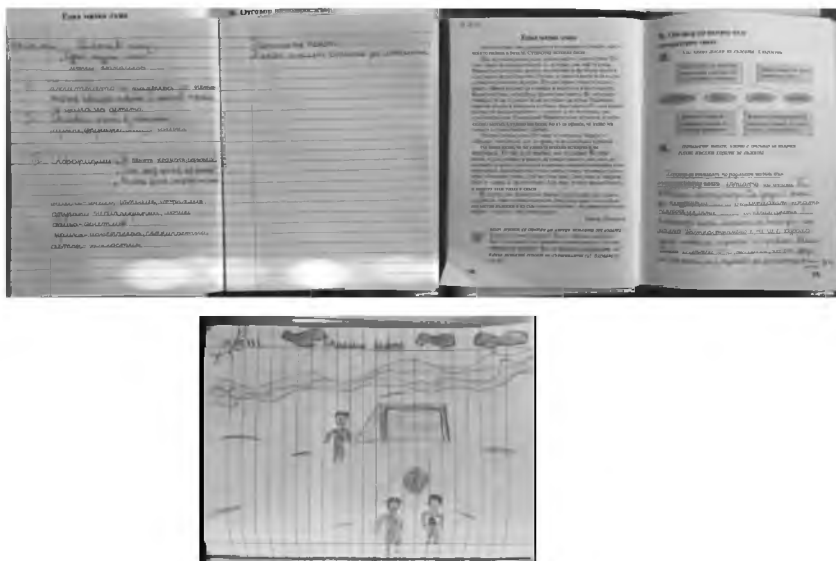
При подготовката за възприемане на ново художествено произведение и обявяването на темата проявеният интерес на учениците от експерименталната група е в умерена степен. Използвани са беседа и разказ на учителя.

Покачване на активността на учениците се наблюдава при първото цялостно възприемане и тихия прочит.

Задълбочаване на читателското възприемане е осъществено чрез подборно четене и устно словесно обрисване.

Сходна е ситуацията с активността на учениците и при обединяване на читателското възприемане, което е реализирано посредством задаване на въпроси от учениците, дообрисване и четене по роли. В заключителния етап са използвани илюстрирането и въвеждането на допълнителни материални източници, както и поставянето на работни задачи върху текста и даване на възможност за съчиняване на текст по сходна тематика.

В експерименталната група е използвано ученето чрез представяне (learning by doing). Учениците могат да пресъздадат или да изработят това, което е в съзнанието им, като използват за тази визуализация рисунка или макет (вж. фиг. 10).

Фиг. 10. Учене чрез представяне (learning by doing) – изработване на рисунка или макет

Учениците от контролната група през всички учебни ситуации остават активни в умерена степен. А използваните методи и похвати на работа са беседа, подборно четене и преразказ.

Броят на учениците, които вярно са изпълнили всички поставени задачи, съответно за представителите от експерименталната група е 95,24% (20), а за тези от контролната група е 90,91% (20). Частично изпълнение има съответно при 4,76% (1) и 9,09% (2) от учениците.

Девети урок

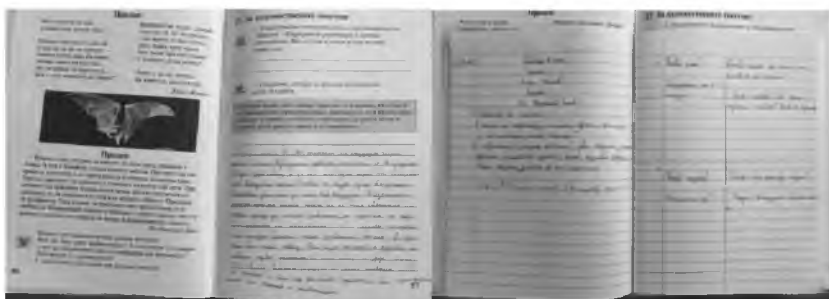
Девети урок (12.04.2018 г.): „Прилеп“ – Добри Жотев и „Прилеп“ – Николай Боев. Акцент: За художествените текстове (Танкова, Р., 2017).

Темата за прилепа съдържа в известна степен загадъчност и буди интерес у учениците. Това е познато за тях животно. Първият текст е в стихотворна форма и предизвиква емоционални реакции, учениците го четат с насмешка, докато вторият текст е в научнопопулярен стил и ангажира вниманието им – четат го с увлечение. Четвъртокласниците изпълняват стриктно всички поставени им задачи. Успяват да разгърнат своя потенциал в края на урока, чрез съчинение по опорни думи и изрази. Учениците измислят интересни легенди, част от които са с фантастичен край. Изпитват затруднение при откриването на повторенията в текста. На места допускат правописни и пунктуационни грешки.

Учениците от експерименталната група при подготовката за възприемане на художествено произведение и тихия прочит проявяват умерен интерес, а използваните методи и похвати на работа са съответно беседа, въвеждане на допълнителни материали, разказ на учителя и изразителен прочит от учителя.

При задълбочаване на читателското възприемане активността на учениците е във висока степен. Приложени са подборно четене, устно словесно обрисване, поставяне на въпроси от учениците и илюстриране. Използвана е техниката KWLM (know, want, learned, more) (Harvey, St. Goudvis, A., 2007) за улесняване на разбирането на текста и подобряване на уменията на учениците за работа върху художествен текст (вж. фиг. 11).

Заглавие:	
Какво знам?	Какво искам да знам или мисля, че ще науча?
1.	1.
2.	2.
3.	3.
Какво научих?	Какво още искам да науча?
1.	1.
2.	2.
3.	3.

Фиг. 11. Използване на техниката KWLM (Harvey, St. Goudvis, A., 2007)
за формиране на умения за четене с разбиране.
Съчиняване на текст по опорни думи и изрази

В контролната група са използвани беседа, подборно четене и четене по роли. Активността и интересът на учениците във всички учебни ситуации остава в умерена степен.

Четвъртокласниците от експерименталната група изпълнили поставените задачи са 91,67% (22), а тези от контролната група са 72,73% (16). Частично са работили съответно 8,33% (2) и 27,27% (6) от учениците.

Десети урок

Десети урок (19.04.2018 г.): „Няколко дребни пакости на Емил“ – Астрид Линдгрен. Акцент: Тесни и широки гласни звукове (Танкова, Р., 2017).

Астрид Линдгрен е добре познат на учениците автор. Това е така, защото се изучават достатъчно произведения, които са интересни и увлекателни за тази възрастова група. Учениците споделят и разказват за други произведения от същия автор.

Тематиката на настоящата творба им се струва забавна. В края на урока те споделят интересни и забавни свои пакости. Активността на учениците от експерименталната група през цялото време на урока е голяма, а изпълнението на поставените задачи е във висока степен.

При подготовката за урока е използвана беседа, при обявяването на темата – разказ на учителя, при първото цялостно възприемане – изразително четене, при тихия прочит – поставяне на въпроси от учениците. За задълбочаване на читателското възприемане са използвани подборно четене, изразително четене, драматизация и дообрисуване. Приложена е техниката „Who Wants But So (Then)“ (Harvey, St. Goudvis, A., 2007) за улесняване на учениците при разбирането на текста, чрез извличане на информация от него (вж. фиг. 12).

Заглавие

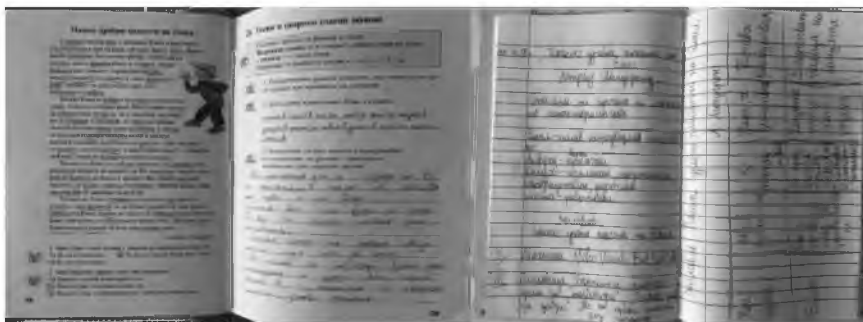
Кой
/герой/

Иска
/желание/

Но
/препятствие/

Така, че
/действие,
вълшебство/

Тогава
/последствия/

Фиг. 12. Прилагане на техниката “Who Wants But So (Then)” (Harvey, St. Goudvis, A., 2007) за улесняване на учениците при разбирането на текста, чрез извличане на информация от него

В експерименталната група 66,67% (12) от учениците са изпълнили в пълна степен всички поставени задачи в хода на урока, а 33,33% (6) от тях са ги свършили частично.

Учениците от контролната група са проявили своята активност в умерена степен. Използваните от учителя похвати на работа са подборно четене, изразително четене, разказ на учителя, поставяне на въпроси от учениците.

Резултатите, които показва контролната група, са в умерена степен на участие и изпълнение на поставените задачи (68,18%, 15 ученици). Може да отбележим по-бавно справяне с упражненията след урока и ангажиране на учениците с по-дълги домашни за сметка на самостоятелната им работа в уроците. Частично изпълнени са задачите от 31,82% (7) от тях.

Единадесети урок

Единадесети урок (26.04.2018 г.): „Има ли птиче мляко“ – Димо Божков. Акцент: Звучни и беззвучни съгласни звукове (Танкова, Р., 2017).

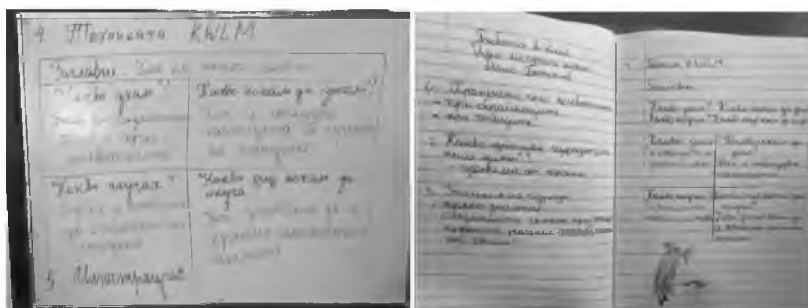
В настоящия урок са включени знанията на учениците по учебния предмет Човекът и природата, използвана е междупредметна връзка. Чрез представения художествен текст се провокира интересът на учениците. Като допълнително дидактическо средство е използвано табло, закачено на стената в класната стая, с нагледно представени всички представители на птиците в България. Учебното съдържание е представено по интересен и увлекателен начин. Новата информация, която получават учениците от текста, се отнася до храненето на птиците. Развиването и изграждането на техните лексикални знания се осъществява с помощта на новия термин „птиче мляко“ и чрез изясняване на неговото значение. Работи се над семантиката.

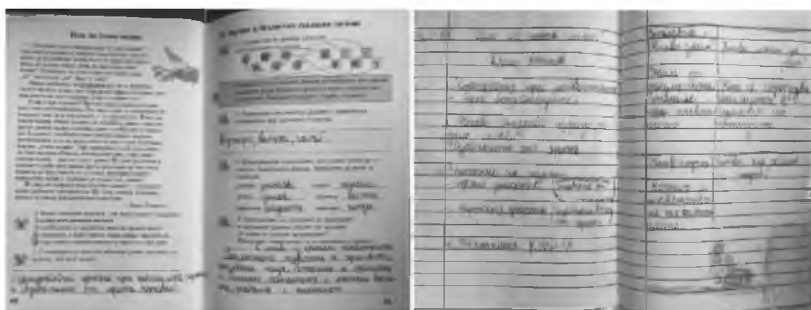
Учениците демонстрират своите знания по Човекът и природата относно храненето при животните и разделянето им на тревопасни, месоядни и всеядни. Изразява се тяхната позиция относно същинското, научното хранене при животните.

При съчиняването на кратък текст учениците не допускат правописни грешки, а се срещат само стилистични и пунктуационни.

Подготовката за урока в експерименталната група включва въвеждане на допълнителни материали и разказ на учителя. При обявяването на темата е използвано изразително четене. Първото цялостно възприемане и тихият прочит са придружени от изразително четене, беседа с учениците, подборно четене.

За задълбочаване на читателското възприемане са използвани беседа, подборно четене и преразказ. Активността на учениците е във висока степен. Като подкрепяща и допълваща се явява техниката KWLM (know, want, learned, more), която улеснява четвъртокласниците при разбирането на текста и извършването на конкретни наблюдения над текста за задълбочаване на читателското възприемане, с цел достигане до авторовия замисъл и трайно запаметяване в съзнанието им (вж. фиг. 13).

Фиг. 13. Прилагане на техниката KWLM (know, want, learned, more) за улесняване на учениците и реализиране на четенето с разбиране

Обединяването на читателските представи и заключителният етап са осъществени чрез илюстриране, поставяне на въпроси от учениците и преразказ. Дадена е възможност на четвъртокласниците да съчинят кратък текст.

В началната част на урока учениците от контролната група проявяват интерес и активност във висока степен, като тя постепенно спада до края му до умерена степен. Използваните методи и похвати на работа са беседа, разказ на учителя, подборно четене, преразказ.

Учениците от контролната група, които са изпълнили всички задачи, са 37,5% (9), а тези от експерименталната група, са 35,29% (6). Частично справяне с упражненията има съответно при 62,50% (15) и при 23,59% (4). Неизпълнили докрай поставените задачи са 41,18% (7) от представителите на експерименталната група. Обяснение бихме намерили в ограниченото време за провеждане на урока и многото дейности, съпътстващи реализирането му.

Дванадесети урок

Дванадесети урок (03.05.2018 г.): „Мечти“ – Виктор Самуилов. Акцент: Твърди и меки съгласни звукове (Танкова, Р., 2017).

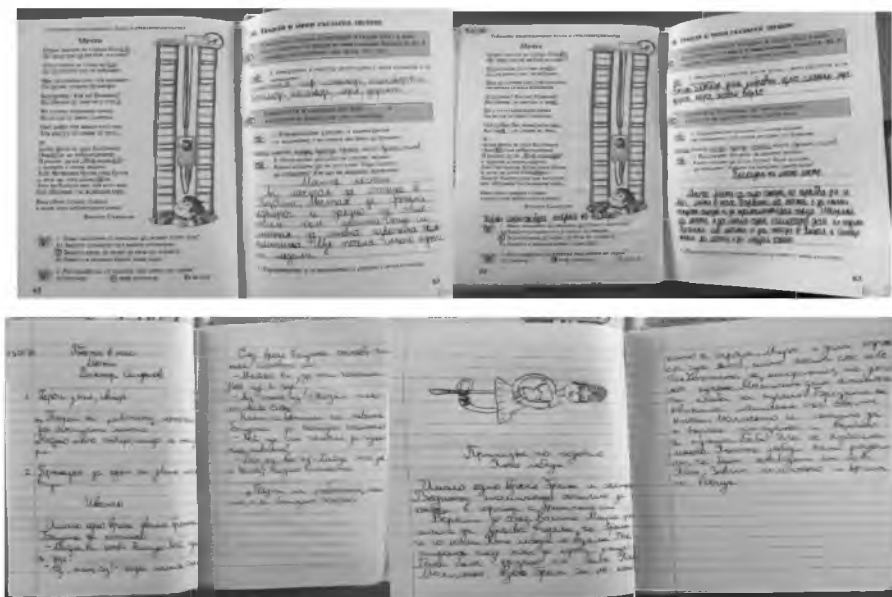
Учениците са особено ентусиазирани да говорят за своите мечти и за тяхното сбъждане. Искат да ги споделят със своите съученици. В урока се достига до активна творческа атмосфера, а поставените задачи са изпълнени във висока степен.

Допуснати са грешки при изписването на някои звукове и при пунктуацията. Направена е илюстрация по желание на учениците, доказателство за тяхната активност и инициативност.

Подготовката за урока е осъществена чрез следните методи и похвати на работа – беседа и разказ на учителя. Обявяването на темата – чрез беседа, първото цялостно възприемане – чрез изразително четене, последвано от тих прочит.

За задълбочаване на читателското възприемане е използвана техниката „cloze assessment“ с оглед попълване на липсващи части от текста и беседа с учениците.

Обединяването на читателските представи е осъществено чрез илюстриране на мечтите им и чрез съчиняване на приказка по подобие („Ято лебеди“), приказка по любим герой, приказка за моите мечти, приказка по пословица (вж. фиг. 14).

Фиг. 14. Използване на техниката „cloze assessment“. Съчиняване на приказка

Учениците от експерименталната група, изпълнили поставените задачи, са 61,54% (16), частично 30,77% (8), неизпълнили 7,69% (2). Представителите от контролната група са разпределени съответно 85% (17), 10% (2) и 5% (1).

Тринадесети урок

Тринадесети урок (10.05.2018 г.): „Камък“ – Елин Пелин. Акцент: Правилата при писане (Танкова, Р., 2017).

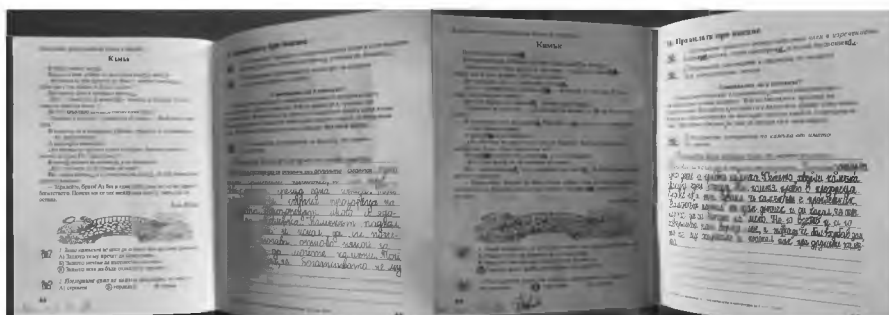
Поставените упражнения са увлекателни за учениците и развиват тяхното лексикално богатство чрез употребата на точните думи, които е „пропуснал“ авторът.

Активността на учениците е най-голяма при задълбочаване на читателското възприемане и при обединяване на читателските представи.

В експерименталната група е използвана техниката попълване на пропуснати думи („cloze assessment“, Harvey, St. Goudvis, A., 2007: 125), с оглед попълване на липсващи части от думата (вж. фиг. 15). Грешките, които са допуснали четвъртокласниците при преразказа на текста, са пунктуационни.

Учениците от експерименталната група, които са изпълнили вярно поставените задачи, са 57,89% (11), а 42,10% (8) са работили частично върху всички упражнения.

В контролната група процентите са съответно 83% (15) за работилите цялостно върху текста и 16,67% (3) за частично попълнителите поставените упражнения.

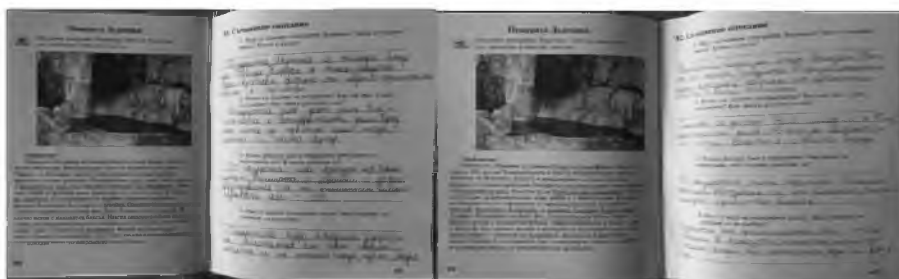

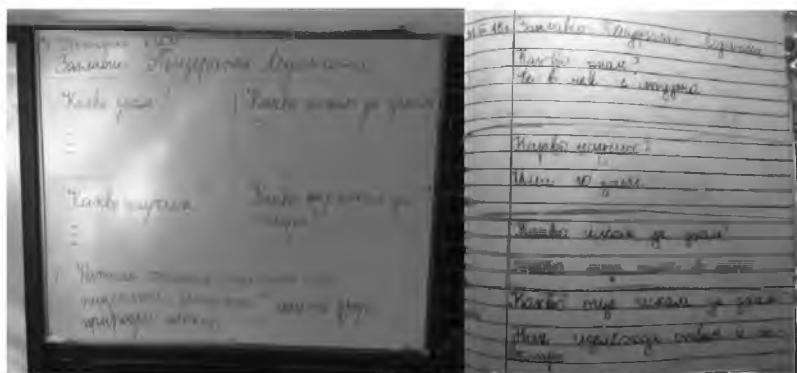
Фиг. 15. Използване на техниката попълване на пропуснати думи (cloze assessment) за улесняване на четенето с разбиране

Четиринадесети урок

Четиринадесети урок (17.05.2018 г.): „Пещерата Леденика“. Акцент: Съчинение описание (Танкова, Р., 2017).

Интересни за учениците от двете групи са следните учебни ситуации – задълбочаване на читателското възприемане и обединяване на читателските представи. Тяхната активност е умерена към висока (вж. фиг. 16).

Фиг. 16. Прилагане на техниката KWLM (know, want, learned, more)

В експерименталната група е използвана техниката KWLM (know, want, learned, more, Harvey, St. Goudvis, A., 2007: 172). Резултатите, които са постигнали учениците, са 75% (15) за вярно изпълнение на задачите и 25% (5) са дали непълни отговори.

Учениците от контролната група, справили се с упражнението в рамките на урока, са 75% (18), а тези, които не са успели да довършат всички задачи, са 25% (6).

От анализа на резултатите от апробираните методически идеи за улесняване на процеса на формиране на умения за четене с разбиране в двата четвърти класа на столично средно училище бихме могли да отчетем постигане на по-високи резултати от представителите на експерименталната група. Това означава, че решаващ за училищната успеваемост на учениците е подходът на работа от страна на учителя и използването на подходящи (съобразени с психофизиологическото развитие на учениците, с вида урок и с равнището на читателско възприемане на учениците от съответния клас) методи и похвати на работа в различните учебни ситуации на урока по литература в началния етап на основната степен на образование.

Поставяне на допълнителна задача на учениците към тринадесети урок

Дидактическата задача, която е поставена на учениците в двете групи, е да съчинят **приказка по подобие** („Ято лебеди“ – руска народна приказка), **приказка по пословица** („Който много отбира, накрая не намира“, „Търси на работата лекото, а на баницата мекото“, „Бързата работа – срам за майстора“), **приказка по предложен герой**. Поставянето на подобна самостоятелна творческа задача е част от предложените методически идеи, подходящи за деца от тази възрастова група.

Критериите за оценка на съчиненията, създавани при изпълнение на творческа задача, изведени от проф. дпн Нели Иванова (Начално училище, 4/2006: 21–22), са:

- Поставяне на ясна комуникативна цел (както ще се изрази чрез конкретния вид съчинение).
- За кого е предназначено и какво ще бъде съдържанието му.
- Изграждане на образите на героите в собствена приказка, разказ или басня, като за целта се използват различни начини – портретна характеристика, повествование за поведението на героите, речева характеристика, пряка авторска характеристика, психологическа характеристика за разкриване преживяванията на героите и т.н.
- Убедително и правдиво изграждане на взаимоотношенията между героите.
- Използване на адекватни на замисъла и темата изразни средства и художествени похвати.
- Постигане на оригиналност на изказа, на художествената образност и експресивност, на естетическо въздействие.
- Постигане на стройна композиция – без повторения, хаотично струпване на факти и събития, словесни излишества, разхвърляност на отделните детайли.
- Изграждане на сюжета чрез представяне на събитията в тяхната хронологическа последователност и логика, ако се съчинява приказка, разказ или басня.
- Спазване на жанровите особености на съчиняваната творба – мере на реч.
- Наличие на сюжет, повествование за случка, представено в отделни епизоди.
- Изразяване на отношение към изобразеното със средствата на словото.
- Авторово присъствие.

Всеки един от посочените критерии е оценен съобразно тристепенна скала за оценка в зависимост от това в каква степен е проявен в съчиненията на учениците – в ниска, в средна или във висока степен.

Средният бал от общия тестов бал на учениците от експерименталната група е 18,65, а на тези от контролната група е 17,95, при максимален бал от 22 точки. По-добре усвоени са уменията на четвъртокласниците да съчиняват, с 0,70 пункта повече, при представителите на експерименталната група, вероятно заради прилагането на новите методически идеи.

Най-висок процент на успеваемост в творбите на учениците от експерименталната група има при изразяване на отношение към изобразеното със средствата на словото. Този критерий е постигнат в 91,18% (17).

Творческите задачи, върху които са работили учениците, са съчиняване на приказка по пословицата „Който много отбира, накрая не намира“ – 35,29% (6), приказка по пословицата „Лесно е да говориш, мъчно е да го сториш“ 29,41% (5), приказка по пословицата „Търси на работата лекото, а на баницата мекото“ – 29,41% (5) и приказка по пословицата „Бързата работа – срам за майстора“ – 5,88% (1).

Сравнително високи стойности, 88,23% (17), получават поставянето на ясна комуникативна цел, предназначението на съчинението и неговото съдържание, постигането на оригиналност на изказа, изграждането на сюжета чрез представяне на събитията в тяхната хронологическа последователност и логика, наличието на сюжет, повествование за случка, представено в отделни епизоди и авторовото присъствие. Тези критерии говорят за формиране умения за съчиняване, именно по отношение на конструирането на текста, като замисъл, развитие на действието, оригиналност и творчески подход.

Във висока степен, 85,29% (17) са формирани и уменията на учениците да изграждат взаимоотношенията на героите правдиво и убедително, както и да използват адекватни на замисъла и темата изразни средства и художествени похвати. Това означава, че техните лексикални знания са формирани също във висока степен.

С около 10% по-ниски стойности, 76,47% (17) са показали учениците при постигането на стройна композиция – без повторения, хаотично струпване на факти и събития, словесни излишества, разхвърляност на отделните детайли в направените съчинения. Това говори за спонтанното желание на учениците да споделят всички идеи, които имат, без да се замислят върху изказа си и за липсата на употреба на точните думи, които биха подходили на създавания текст.

Най-ниска стойност, 64,71% (17), е получена при изграждането на образите на героите чрез портретна характеристика, наличието на повествование за поведението на героите, речева характеристика, пряка авторска характеристика, психологическа характеристика за разкриване преживяванията на героите и т.н. Това са детайли, които се отнасят до изграждането на същинския, цялостен и пълен образ на героите, което всъщност е затруднило малките творци.

По-различно е разпределението на процентните съотношения при учениците от контролната група.

Най-високи стойности, 90,91% (22), са получени при постигане на оригиналност на изказа, на художествената образност и експресивност, на естетическо въздействие. Учениците са работили върху съчиняване на приказка по пословицата „Бързата работа – срам за майстора“ – 31,82% (7), приказка по пословицата „Търси на работата лекото, а на баницата мекото“ – 27,27% (6), приказка по пословицата „Който много отбира, накрая не намира“ – 22,73%

(5), приказка по пословицата „Който не работи, не трябва да яде“ – 4,54% (1), приказка по герой 9,09% (2) и приказка по подобие 4,54% (1).

Значително високи са процентите и при изразяването на отношение към изобразеното със средствата на словото и по отношение на авторово присъствие – 88,64% (22) в изследваната група лица. Както и при изграждането на образите на героите посредством портретна характеристика, повествование за поведението на героите, речева характеристика, пряка авторска характеристика, психологическа характеристика за разкриване преживяванията на героите и т.н. – 86,36% (22). Силно застъпено в контролната група е използването на творчески подход от страна на учениците при съчиненията и активиране на тяхното въображение.

Усвоени във висока степен са уменията на учениците да представят взаимоотношения между героите, правдиво и убедително, да изграждат сюжета чрез представяне на събитията в тяхната хронологическа последователност и логика – 84,09% (22). Както и да поставят ясно комуникативната цел, да вземат предвид наличието на сюжет, повествованието за случката, представени в отделни епизоди – 81,82% (22) и предназначението на съчинението и неговото съдържание – 79,54% (22).

Значително по-ниски стойности от 65,91% (22), с приблизително 15% по-малко, са получили критериите, свързани с използването на адекватни на замисъла и темата изразни средства и художествени похвати и постигането на стройна композиция – без повторения, хаотично струпване на факти и събития, словесни излишества, разхвърляност на отделните детайли. Тези дейности са затруднили учениците от контролната група, което говори за формираност на лексикалните им знания в по-ниска степен.

Изводът, който може да се направи, е, че употребата на методически идеи, като предложените в предходните уроци, в съчетание със съществуващите и доказалите ефективността си в практиката методи и похвати на работа би подобрила уменията на учениците за работа с художествен текст. Всичко това води не само до прилагане на уменията за четене, но и до разбиране и осмисляне на текста, достигане до авторовия замисъл, вникване в подтекста на произведението. Натрупаните умения ясно проличават при решаването на творческа задача от двете изследвани групи ученици.

Чрез използване на предложените методически идеи се:

- ✓ задържа вниманието и концентрацията на учениците;
- ✓ повишава активността и проявата на интерес към извършваната дейност;
- ✓ стимулира тяхното творческо и оригинално мислене;
- ✓ съдейства за вярно изпълнение на поставените от учителя задачи.

Сравнителен анализ на резултатите от проведеното експериментално изследване

Използването на тест за повторно измерване на успеваемостта на учениците от контролната и експерименталната група цели да установи и сравни равнището на формираност на езиковите и литературните компетентности у изследваната група лица. Анализът на получените данни ще подпомогне отчитането на резултатите, до които е достигнал всеки от класовете и ще докаже ефективността от приложените методически идеи за подобряване на обучението по български език и литература в началния етап на основната степен на образование.

Посттестът е проведен в началото на месец май 2018 г. с ученици от контролната (24 ученици) и експерименталната група (24 ученици). Той е продължение на поредицата от проведени диагностични процедури за установяване на ефективността от обучението, вследствие от приложените методически идеи.

Подготвителният етап от провеждането на теста е свързан с установяването на неговите качества и анализ на тестовите задачи. Той включва проверка и оценка на отговорите, изчисляване на общ тестов бал, извеждане на силна и слаба група. Следва определяне на трудността на всяка задача, дискриминативната ѝ сила и анализ на дистракторите.

Апробацията на теста е проведена с три ученически класа на столично училище (56. СУ „Проф. К. Иречек“) и включва 68 ученици. От тях 28 са момчета и 40 са момичета на възраст 9, 10 и 11 години. Съгласно политиката на Министерството на образованието и науката за интеграция в образователния сектор (Стратегия за образователна интеграция на деца и ученици от етническите малцинства (2015–2020), 2015: 5) и осигуряване на подкрепа на личността (пак там: 13), в масовите паралелки се обучават ученици от различен етнически произход (роми, турци, евреи и др.). В настоящото проучване има представители от български, но и от ромски, турски, сирийски и африкански произход.

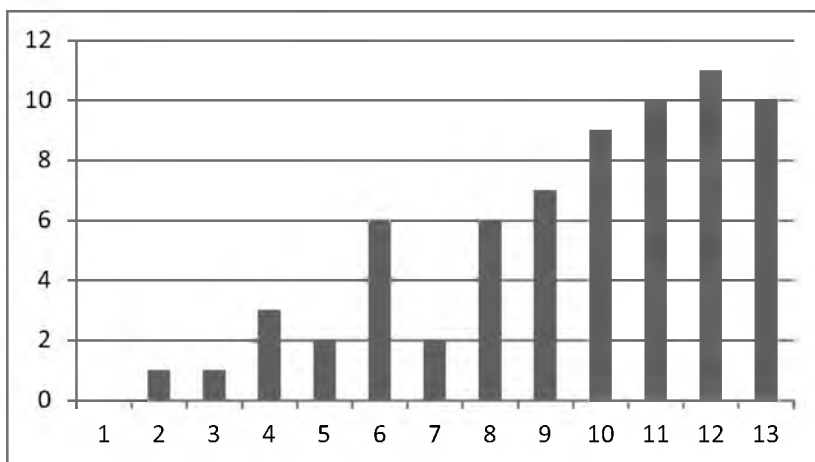
Посттестът е съставен по подобие на този от предходната година, притежава еднаква тежест на задачите и обхваща следните дялове на езика – фонетика, граматика (морфология, синтаксис), лексикология. Съдържа 10 езикови и литературни задачи – 4 със структуриран отговор (а, б или в), 5 с възможност за конструиране на отговор и 1 задача за свързване. Всеки въпрос отговаря на конкретен показател за формирана езикова и литературна компетентност в четвърти клас.

Въпрос № 8 се отнася до дял Фонетика, въпрос № 9 до дял Граматика (Морфемен състав на думата) и № 3, 4, 5 и 6 (Части на речта), въпрос № 1, 2 и 7 (Синтаксис) въпрос № 10 (А) и (Б) до дял Лексикология.

Първоначалната обработка на информацията установи **ниво на трудност на всяка една от задачите** от 45%–75% (при норма $P=20 - 80\%$) и **дискриминативна сила** от 0,50 до 0,90 (при норма $D>0,40$) (Стоянова, Ф., 1996: 182– 87).

Задачите, включени в теста, са добре формулирани. **Не се забелязват неработещи дистрактори**. Средната стойност на получения общ тестов бал е 9,04 точки при възможни 13 точки и стандартно отклонение (3,015).

От направеното **честотно разпределение** на общия тестов бал (вж. диаграма 1) спрямо броя вярно решени задачи ясно личи, че по-голям брой от учениците са получили по-високи резултати. Ниските стойности са прецедент, обхващат много малък брой ученици и бихме могли да твърдим, че равнището на формираност на езиковите и литературните компетентности у учениците е във висока степен.

Диаграма 1. Честотно разпределение на общия тестов бал

На основата на общия брой вярно решени задачи в посттеста е определен Общ бал на учениците, т.е. степента, в която ученикът се е справил с поставените задачи в теста. Общият тестов бал включва броя на правилните отговори по всички тестови задачи (по: Бижков, Г., В. Краевски, 1999: 342).

Корелационна връзка се забелязва между всеки един от посочените въпроси, което потвърждава връзката и зависимостта между всеки един дял на езика с останалите. Най-силна корелация (от 0,411** до 0,534**) има между въпросите, които са в дял Граматика – Части на речта с тези от дял Граматика – Синтаксис и между дял Граматика – Части на речта с тези от дял Лексикология (0,447**). Друга зависимост има между въпросите в дял Граматика – Части на речта и тези в дял Фонетика (0,507**).

Интересна корелационна връзка (от 0,394** до 0,589**) има между Класа и отговорите на въпросите в дял Граматика – Части на речта и Синтаксис, както и с Общия тестов бал на изследваните лица (0,492**). Това означава, че пропуските, които имат учениците в учебното съдържание по предмета, се отразяват пряко върху тяхната училищна успеваемост и върху резултатите им от обучението.

Не се забелязва връзка между отговорите на въпросите и пола и възрастта на реципиентите, което е показател за доброто измерване на реалните възможности на учениците по предмета български език и литература.

Значима корелация (от 0,460** до 0,705**) има между всеки един от въпросите и Общия тестов бал на изследваните лица, което доказва, че знанието във всеки един дял от езика е определящо за крайния резултат и за училищната успеваемост на четвъртокласниците.

Изследван е коефициентът на надеждност на вътрешната съгласуваност на айтемите в посттеста чрез анализ на надеждността (Reliability Analysis). Получената стойност по Алфа на Кронбах (Cronbach's Alpha) е 0,672 при 10-те тестови задачи. Това говори за много добра съдържателна консистентност на айтемите (Cronbach, L., 1988: 63–70).

Резултатите от първоначалната обработка на данните показват, че посттестът притежава добра вътрешна връзка между задачите и може да послужи за измерване на езиковите и литературните компетентности на учениците от четвърти клас.

Фонетичните знания, според настоящия посттест, са усвоени при 80% (54) от изследваните лица, за разлика от миналогодишния претест, при който те са 75,25% (303).

Граматичните знания са представени от дял Морфология (Морфемен състав на думата – 60% (41) и Части на речта – 87,79% (60)) и Синтаксис – 60,33% (41). Данните, получени от миналогодишното измерване на същите величини, са следователно – знания в дял Морфология (Морфемен състав на думата – 66,15% (266) и Части на речта – 82,90% (333) и Синтаксис 75,80% (305). Може да отчетем повишаване на резултатите в усвоените знания от учениците при морфемния състав на думата и намаляване на успеваемостта им по отношение на частите на речта и синтаксиса.

Лексикалните знания са формирани в 93,30% (63) от учениците. Процентът е по-висок спрямо данните от миналата година, които са 77% (310). И отново се потвърждава, че този дял на езика (Лексикология) е усвоен в най-висока степен от четвъртокласниците, вероятно поради изпреварващото развитие на устната пред писмената реч.

Средната стойност от измерването на всички дялове на езика, взети заедно, от първия тест (претест) е 75,46% (303), а от посттеста е 75,35% (51). Това означава, че усвоените знания от учениците по предмета са формирани във висока степен.

Формирането на литературните компетентности и по-конкретно доколко е усвоено **четенето с разбиране на художествен текст** от учениците, бихме могли да измерим чрез поставените задачи – „Съставете три въпросителни изречения към текста“, „Кое е личното местоимение в предпоследното изречение от текста?“, „Открийте три прилагателни имена от текста и ги степенувайте“. По-високи стойности и верни отговори са дали представителите от експерименталната група, което потвърждава повишаването на успеваемостта на учениците и бихме могли да твърдим, че това е следствие от приложените методически идеи и от допълнените нови стъпки в отделните части на урока. По този начин учениците усвояват умения за по-лесна ориентация в ново художествено произведение, прилагайки различни техники на работа, използвани по време на проведения експеримент.

Съставянето на въпросителни изречения към текста, който са прочели учениците, непосредствено преди изпълнението на поставените задачи (вж. таблица 1), е изпълнено в 86,96% (20) от представителите на експерименталната група и в 65,22% (15) от тези на контролната група.

Таблица 1. Брой отговорили ученици на поставената задача
„Съставете три въпросителни изречения към текста“

Въпрос 7 * Клас Crosstabulation

		Контролна група	Експериментална група
Въпрос 7	Вярно	15	20
	Невярно	7	2
	Частичен отговор	1	1
	Общо	23	23

Откриването и определянето на употребеното лично местоимение в предпоследното изречение от текста (вж. таблица 2) е изпълнено в 86,96% (20) от представителите на контролната група и в 91,30% (21) от тези на експерименталната група.

Откриването и степенуването на три прилагателни имена от текста (вж. таблица 3), е изпълнено в 78,26% (18) от представителите на експерименталната група и в 60,87% (14) от тези на контролната група.

Получените значително по-високи стойности в резултатите на представителите от експерименталната група по отношение на формираните им умения за четене с разбиране на художествен текст след проведения експеримент е доказателство за повлияването на методическите идеи върху литературните компетентности на учениците в по-висока степен.

Таблица 2. Брой отговорили ученици на поставената задача
„Кое е личното местоимение в предпоследното изречение от текста?“

Въпрос 6 * Клас Crosstabulation

		Клас	
		Контролна група	Експериментална група
Въпрос 6	Вярно	20	21
	Невярно	3	2
	Общо	23	23

Таблица 3. Брой отговорили ученици на поставената задача
„Открийте три прилагателни имена от текста и ги степенувайте“

Въпрос 3 * Клас Crosstabulation

		Клас	
		Контролна група	Експериментална група
Въпрос 3	Вярно	14	18
	Невярно	4	2
	Частичен отговор	5	3
	Общо	23	23

От направения анализ на тестовите задачи в посттеста, който доказва тяхната връзка и зависимост помежду им, и от съпоставянето на получените данни с тези от предходната година по дялове на езика се установява **устойчивостта на измерването** на търсените величини с помощта на дидактически тест.

За да проверим и отчетем доколко са се повишили или понижали езиковите знания на учениците от контролната и експерименталната група, е необходимо да вземем предвид данните, които са получили класовете при първоначалното измерване от април 2017 г. (претест) и последващото измерване от май 2018 г. (посттест) след прилагането на методическите идеи в работата на учениците от експерименталната група (вж. таблица 4).

Таблица 4. Съпоставяне на резултатите от провеждането на двата езикови теста с ученици от контролната и от експерименталната група

Претест 2017 г.						
	Фонетика	Морф. съст. на думата	Части на речта	Синтаксис	Лексикология	
Контролна група	72%	57,67%	86%	74%	88%	
Експериментална група	72%	60%	88%	80%	88%	
Посттест 2018 г.						
	Фонетика	Морф. съст. на думата	Части на речта	Синтаксис	Лексикология	
Контролна група	95,65%	78,26%	69,56%	72,46%	100%	
Експериментална група	86,96%	82,61%	76,08%	60,87%	100%	

Данните от първоначалното измерване на езиковите знания на учениците от контролната и експерименталната група чрез тест през 2017 г. (претест), показват равни стойности в дял Фонетика 72% (36) и дял Лексикология 88% (36). По-високи стойности, но с незначителна разлика, в рамките на 2,33%, 2,00% и 6 % има между различните части от дял Граматика на учениците от експерименталната група.

Посттестът от 2018 г. установи отново равни стойности на учениците в дял Лексикология 100% (46). По-висока стойност с 8,69% в дял Фонетика и с 11,59% в дял Синтаксис за представителите от контролната група. И повишаване на резултатите с 4,35% и 6,52% в дял Морфология – Морфемен състав на думата и Части на речта за учениците от експерименталната група.

От обработката на количествената информация и качествения анализ на стойностите, получени чрез тестово измерване на езиковите знания на учениците, се установи устойчивост на резултатите в контролната и експерименталната група по посока на формираност на техните езикови компетентности.

Използван като подкрепящ метод е **проучването на училищната документация**. Средният успех по учебния предмет български език и литература на учениците от контролната група е много добър (5,21), а на тези от

експерименталната група е много добър (5,38). Средните оценки по български език и литература – ЗИП (по време на които часове са приложени методическите идеи) са съответно много добър (5,33) за представителите от контролната група и много добър (5,46) за тези от експерименталната група. Получената разлика във финалното оценяване на двете групи лица е съответно 0,17 единици по български език и литература и 0,13 единици по български език и литература – ЗИП. И при двата учебни предмета се констатира постигнати по-високи резултати от обучението в експерименталната група. Това означава, че предложените и приложените методически идеи подпомагат и улесняват формирането на езиковите, а оттам и на литературните компетентности у учениците и оказват позитивно влияние върху тяхната училищна успеваемост.

Поради факта, че изследваната група лица е от четвърти клас, бяха взети предвид и резултатите, които са получили учениците от **национално-то външно оценяване** по български език и литература като независим източник на оценка. Изпитването е съобразено с изучаваното учебно съдържание по предмета. Контролната група е със среден резултат много добър (5,47), а експерименталната група – с отличен (5,60). Получената разлика е от 0,13 единици в полза на учениците от експерименталната група.

Появява се въпросът дали тази разлика в резултатите на двете изследвани групи лица е статистически значима. След използването на последващ метод за изследване на двете групи лица чрез тест, съдържащ езикови и литературни задачи, се установи, че по-високи са резултатите на учениците от експерименталната група, когато става въпрос за отговорите на въпросите, които изискват прилагане на уменията им за четене с разбиране на художествен текст.

Ако вземем предвид коефициента за вероятност Р (Съйкова, И., С. Тодорова, 1994: 105) за настъпване на събитието А, изразено чрез броя на благоприятните изходи (m) спрямо броя на възможните (n), то по-високата стойност, която се доближава до единица, е тази на експерименталната група спрямо резултатите на контролната група. Вероятността да се повторят по-високите резултати е по-голяма за представителите от експерименталната група.

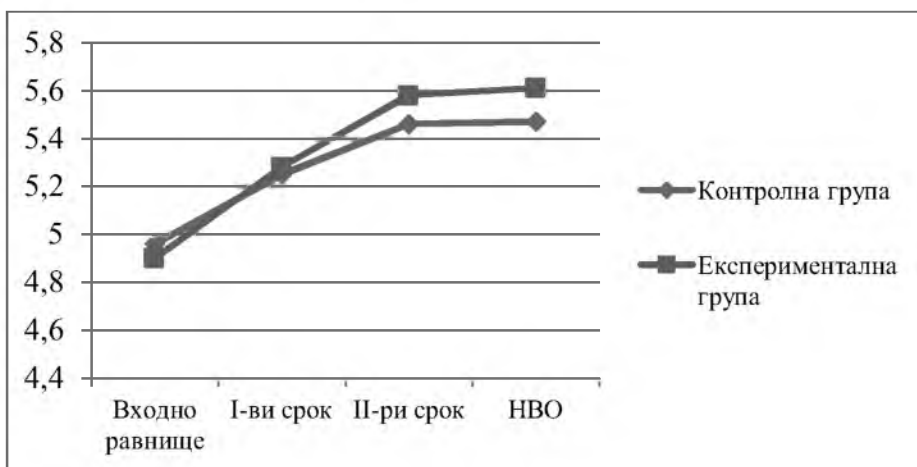
Критериите, на основата на които е направен сравнителният анализ от резултатите на експерименталната и на контролната група, са равнище на формираност на езиковите компетентности на учениците в различните дялове на езика (фонетика, морфология, синтаксис, лексикология) и уменията на учениците да четат, разбират и отговарят на задачи след прочетено художествено произведение, т.е. техните литературни компетентности.

Регулярното измерване на езиковите компетентности на учениците чрез тест показва устойчивост на получените резултати в двете изследвани групи. Направеният паралел с литературните компетентности на учениците потвърждава повишаването на успеваемостта им в експерименталната гру-

па. Бихме могли да твърдим, че това е следствие от приложените методически идеи в класа през втория учебен срок.

В подкрепа на това твърдение е използвано проучването на училищната документация. Взети са предвид средният успех на учениците от двата класа и резултатите им от националното външно оценяване като независим източник на оценка.

Всички използвани диагностични процедури потвърждават връзката и зависимостта при усвояването на езиковите и литературните знания на учениците, както и повишаването на училищната успеваемост от представителите на експерименталната група (вж. диаграма 2).

Диаграма 2. Сравнителен анализ на резултатите на учениците в контролната и експерименталната група

Заклучение

Представените методически идеи за улесняване на процеса на формиране на умения за четене с разбиране на художествен текст са **взаимосвързани и взаимнообусловени помежду си**. Всяка от тях е разделена на модули, които формират определени умения и компетентности у учениците. Те са съобразени с психофизиологическото развитие на представителите от началния етап на основната степен на образование. Изведени са методически идеи за стимулиране на четенето с разбиране при постигане на поставените в модулите дидактически цели.

Разработването на цялостна методика на работа, съдържаща система от четири взаимосвързани и взаимно обусловени **методически идеи**, улеснява формирането на литературни компетентности у учениците. Тя е

насочена към обогатяване на цялостния подход на работа на учителя и учениците в урока по литература.

Посредством използването на **класически експеримент** са изведени препоръки за практиката чрез проследяване на различни аспекти от изследваната проблематика в дългосрочен план и чрез сравнителен анализ на получените количествени и качествени данни от направените проучвания.

Емпирично е доказана устойчивостта на резултатите в контролната и експерименталната група по посока на формираността на езиковите компетентности на учениците в началния етап на основната степен на образование, а впоследствие и на литературните компетентности, които са неизменно свързани едни с други.

Очертани са пътищата за **постигане на съвременните ключови компетентности**, заложи в новите учебни програми по български език и литература в началния етап на основната степен на образование.

ЛИТЕРАТУРА

- Бижков, Г., В. Краевски (1999) Методология и методи на педагогическите изследвания. София-Москва: Аскони-Издат, УИ „Св. Климент Охридски“. [Bijkov, G., Kraevski, V. Metodologia i metodi na pedagogicheskite izsledvania. Sofia-Moskva: Askoni-Izdat, UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1999.]
- Иванова, Н. Формиране на начална езикова компетентност в 1.–4. клас – очаквани резултати и предизвикателства. – *Начално училище*, 2006, 4, 6–23. [Ivanova, N. Formirane na nachalna ezikova kompetentnost v 1.–4. klas – ochakvani rezultati i predizvikatelstva. – *Nachalno uchilishte*, 2006, 4, 6–23.]
- Иванова, Н. (2014) Обучението по български език и литература в началния етап на основна образователна степен. София: Рива [Ivanova, N. Obuchenieto po bylgarski ezik i literatura v nachalnia etap na osnovnata obrazovatelna stepen. Sofia: Riva, 2014.]
- Комуникативната компетентност в съвременния научен дискурс (Сборник в чест на 70-годишнината на проф. Кирил Димчев). София: Булвест 2000, 2005. [Komunikativnata kompetentnost v syvremennia nauchen diskurs (Sbornik v chest na 70-godishnina na prof. Kiril Dimchev). Sofia: Bulvest 2000, 2005.]
- Милков, Д. (1996) Информатика и математически методи в педагогиката. София: УИ „Св. Климент Охридски“. [Milkov, D. Informatika i matematicheski metodi v pedagogikata. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 1996.]
- Наредба № 5 от 30.11.2015 г. за общообразователната подготовка. – Обн. ДВ, бр. 95 от 08.12.2015 г., в сила от 08.12.2015 г. Издадена от министъра на образованието и науката. Приложение №1 (български език и литература). <https://www.mon.bg/bg/59> (дата на посещение: 10.11.2019 г.) [Naredba № 5 ot 30.11.2015 g. za obshtoobrazovatelната podgotovka. Obn.- DV, br. 95 ot 08.12.2015 g., v sila ot 08.12.2015 g. Izdadena ot ministrya na obrazovaniето i naukata. Prilojenie №1 (bylgarski ezik i literatura).). <https://www.mon.bg/bg/59> (data na poseshenie: 10.11.2019 g.)]

- Стоянова, Ф. (1996) Тестология за учители. София: Атика. [Stoianova, F. Testologia za uchiteli. Sofia: Atika, 1996.]
- Стратегия за образователна интеграция на деца и ученици от етническите малцинства (2015–2020), Министерство на образованието и науката, 2015: 5–13. URL: <https://www.mon.bg/?go=page&pageId=74&subpageId=143> (дата на посещение: 30.01.2018 г.) [Strategia za obrazovatelna integracia na deca i uchenici ot etniceskite malcinstva (2015-2020), Ministerstvo na obrazovaniето i naukata, 2015: 5–13. URL: <https://www.mon.bg/?go=page&pageId=74&subpageId=143> (data na poseshenie: 30.01.2018 g.)]
- Съйкова, И., С. Тодорова (1994) Статистическото изследване (постановка, методи, оценка на резултатите). София: ИК „Любен“. [Syikova, I., Todorova S. Statisticheskoto izsledvane (postanovka, metodi, ocenka na rezultatite0. Sofia: IK „Luren“, 1994.]
- Танкова, Р. (2017) Учебно помагало по български език и литература за 4. клас. София: Издателство Просвета. [Tankova, R. Uchebno pomagalo po bylgarski ezik i literatura za 4. klas. Sofia: Izdatelstvo Prosveta, 2017.]
- Танкова, Р., Л. Стефанова (2013) Тетрадка по български език и литература № 3 за трети клас. София: Просвета. [Tankova, R., Stefanova, L. Tetradka po bylgarski ezik i literatura № 3 za tretі klas. Sofia: Prosveta, 2013.]
- Танкова, Р., К. Чернева, В. Иванова (2013) Български език за трети клас. София: Просвета. [Takova, R., Cherneva, K., Ivanova, W. Bylgarski ezik za tretі klas. Sofia: Prosveta, 2013.]
- Harvey, St., A. Goudvis Strategies that work, Teaching Comprehension for Understanding and Engagement, Second edition / Stephanie Harvey and Anne Goudvis // 2007.